

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Кафедра української літератури

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **ДИТЯЧА ПРОЗА ВСЕВОЛОДА НЕСТАЙКА
В КОНТЕКСТІ ДОБИ**

Студентки 2 курсу МФУЗ групи

Освітньої програми Філологія. Українська мова та література

Спеціальності 035.01 Філологія. Українська мова та література

Галузі знань 03 Гуманітарні науки

Науковий керівник Ткаченко В. І., доцент, кандидат філологічних наук

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2019 рік

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Творчість Всеволода Нестайка в контексті української дитячої літератури II половини ХХ століття	9
1.1 Становлення й розвиток жанру повісті в українській дитячій літературі....	9
1.2 Художні пошуки В. Нестайка в контексті розвитку дитячої літератури II половини ХХ століття	14
РОЗДІЛ II. Світ дитинства у прозовому дискурсі В. Нестайка	22
2.1 Жанрові модифікації оповідної спадщини	22
2.2 Характер проблематики у повістях та діалогіях «Одиниця з обманом», «П'ятірка з хвостиком»	32
2.3 Ментальне коріння казкарської творчості В. Нестайка.....	48
2.4 Художня специфіка детективної прози.....	61
2.5 Особливості реалізації теми дитинства в романі «Тореадори з Васюківки»	73
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	83

ВСТУП

Актуальність роботи. Всеволод Нестайко стрімко ввійшов в українську дитячу літературу у другій половині ХХ століття. На тлі літератури приземленого соціалістичного реалізму творчість письменника стане спробою звільнитись від шаблонних оспівувальних меж неправдивого щасливого дитинства.

Новаторство українських письменників 60–80-х років ХХ ст. виявлялося не тільки у відході від «єдиного методу», зверненні до «табуйованих» раніше тем, мотивів (трагічний аспект війни, тяжке воєнне й повоєнне дитинство, приватне життя простих людей тощо), в ліризації та «хімеризації» прози, а й у посиленні психологізму та інтелектуалізму, духовному історизмі, використанні поетики міфу, казки, легенди та інших художніх форм «ненаукової фантастики».

Оптимістичне світовідчуття прозаїка, вихованого на творах класичної світової літератури, дало йому підставу вважати, що треба, «щоб діти росли в аурі оптимізму». Він написав цілу низку казок, гумористично-пригодницьких повістей та оповідань для дітей. Будучи частиною радянського буття, він не вдавався до лакування дійсності. У його героїв є труднощі та соціальна нерівність, драми й конфлікти. Є войовнича країна Хуліганія, царство Глупої ночі, країна бюрократів, країна антипедагогіка, є мистецькі школи музичного напрямку з «ведмежою мовою викладання».

А. Костецький вважає, що цей письменник – монополіст, творець і володар казкових країн у нашій літературі, яка твориться для дітей. За повість-казку «Незвичайні пригоди у лісовій школі» (1981) В. Нестайко удостоєний премії імені Лесі Українки (1982), за казку «Незнайомка з Країни Сонячних Зайчиків» (1988) – премії ім. М. Трублаїні. 1979 року Міжнародна рада з дитячої та юнацької літератури включила його книжку «Тореадори з Васюківки» до Особливого Почесного списку Г.-Х. Андерсена. Телефільм за цим твором одержав гран-прі на міжнародному фестивалі в Мюнхені (1968) та Головну премію на міжнародному фестивалі в Александрії (Австралія, 1969). Кінофільм за мотивами повісті

«Одиниця з обманом» відзначений премією на Всесоюзному кінофестивалі в Києві (1984) і спеціальним призом на міжнародному фестивалі у Габрово (1985).

В. Нестайко – основоположник теорії оптимістичної педагогіки. Цю теорію він реалізував у численних творах, інтерв'ю та виступах.

В. Нестайко оригінально поєднує у своїх творах фантастичне і реальне. У казковій повісті «В Країні Сонячних Зайчиків» (1959) читачі впізнають «обриси реальних стосунків, що прозирають із укладу життя мешканців країни Ластовинії, їх боротьби з «хуліганцями». Поетичний образ Сонячних Зайчиків у повісті переростає у символ з морально-педагогічною настановою: «...І знай, що завжди, коли тобі гарно і весело, коли ти робиш чесну й хорошу справу – Сонячні Зайчики поряд з тобою». Це образ оригінальний (так би мовити, «авторська міфема»), але він асоціюється із персоніфікацією архетипів світла (добра) та протиставленням його темним (злим, ворожим) силам у фольклорі.

Казкова повість «В Країні Сонячних Зайчиків» належить до найкращих творів В. Нестайка й усієї української літератури для дітей. Попри ідеологічні нашарування, казка мала міцний сюжет, яскраві образи головних героїв, чітке протистояння сил Світла й Темряви. На відміну від казок попередніх десятиліть, твір В. Нестайка не закінчувався остаточною перемогою добра над злом. Замість заклику до знищення ворога з'явилося у дитячій літературі ствердження одвічного співіснування, хоч і на основі напруженого протистояння, двох протилежних начал у світі. Складні філософські категорії у творі В. Нестайка постають у відповідних дитячому сприйняттю формах казкових образів. Повість «В Країні Сонячних Зайчиків» переконує в необхідності боротися зі злом і водночас прийнята світлою, оптимістичною тональністю.

У двотомнику вибраних творів В. Нестайка (К., 1990) під рубрикою «Повісті-казки» опубліковано «Чарівне дзеркальце, або Незнайомка з Країни Сонячних Зайчиків», а в його книзі «Казкові пригоди і таємниці» (Тернопіль, 2003)

до двох попередніх творів додано повість-казку «В Країні Місячних Зайчиків». Разом вони складають жанровий новотвір – казковий триптих.

Пригодницькими повістями-казками є також «Пригоди Журавлика», «Пригоди близнят-козенят», «Ковалі щастя, або Новорічний детектив», але тільки останній з цих творів містить елементи жанрової новизни.

«Пригодницько-шкільна» гумористична повість «Одиниця з «обманом»» (1976) має підзаголовок «Повість в оповіданнях про 4-Б клас». У двотомнику до неї було додано повість «П'ятірка з хвостиком» (1985) із підзаголовком «Повість в оповіданнях про 4-А клас». У жартівливо-серйозній передмові, зверненій до юних читачів, В. Нестайко так пояснив причини, що спонукали його написати другу повість: «Бо де ж це чувано, щоб клас «Б» у школі був, а класу «А» не було», з'ясував значення терміна «дилогія», вмотивував порядок розміщення творів (хронологічний, а «не за алфавітом»), але лукаво оминув питання, чому заголовком дилогії обрав назву другої повісті, ніби натякаючи, що школярі розуміють це без коментарів. «Вигадник, фантазер, гуморист, він живе одними почуттями зі своїми героями». Жанрове новаторство В. Нестайка тут полягає тільки у створенні дилогії з повістей в оповіданнях.

Маленький пригодницько-гумористичний твір «Космонавти з нашого будинку», де В. Нестайко об'єднав свої ранні оповідання «Супутник – ЛІРА-3» (1960) та «Космо-Натка» (1963), був опублікований із жанровим визначенням «повість», яке, на нашу думку, є помилковим. Обсяг хронотопу (одна подія – випробування трьома дітьми «космічного апарату», зробленого з діжки), неглибоке розкриття характерів, суто ситуаційний комізм («космонавти» котяться з гори й набивають гупі та синці) дають підстави маркувати цей твір як оповідання навіть в остаточному його варіанті.

Гумористично-пригодницькі повісті «Пригоди Робінзона Кукурузо» (1964), «Незнайомець з тринадцятої квартири» (1966) і «Таємниця трьох невідомих» (1970), які увійшли до трилогії «Тореадори з Васюківки» засвідчили стрімкий

розвиток таланту і майстерності В. Нестайка. Головні герої – сільські хлопчики Ява Рень і Павлуша Завгородній – сповнені благородних намірів, «та людству про це було невідомо», бо здійснення цих намірів призводить до комічних ситуацій і різних халеп. Їхні характери розкриваються в дії, у самохарактеристиках та взаємних характеристиках. Оповідь ведеться героями навперемінку.

На думку В. Костюченка, письменникові «пощастило розкрити внутрішній світ непосид, але в особі хороших хлопців, чесних, працьовитих, які вміють уболівати за загальне, здатні на сміливий вчинок». Хоча в трилогії є свої позитивні риси, вважає С. Іванюк, однак не можна оминати того, що з нею «ввійшов у дитячу літературу й був підхоплений менш талановитими виконавцями саме такий тип легковажного, недорікуватого героя».

На нашу думку, сільські шибайголови у «Тореадорах з Васюківки» постають простакуватими навіть у новій редакції твору, але слід узяти до уваги, що це комічні герої, котрі не мають сприйматися як зразки для наслідування. У цьому творі такий тип героя був зумовлений поетикою комічного. Слід зазначити, що в системі соцреалізму простакуватість уважалася мало не обов'язковою рисою позитивного героя навіть у «серйозній» літературі для дорослих. Новаторство В. Нестайка полягало в тому, що на тлі ряду нудних і безликих «ідеальних героїв» прози він створив образи у чомусь недосконалі, але вихоплені з реального життя.

Отже, «Тореадори з Васюківки» є першою в українській літературі для дітей пригодницько-гумористичною трилогією, своєрідним «дитячим романом», який здобув міжнародне визнання.

В. Нестайко гідно презентував себе у жанрі дитячої повісті в Україні.

Мета дослідження: здійснити системний аналіз дитячої прози Всеволода Нестайка; визначити домінантні ознаки проблематики та поетики, специфіку ідейно-естетичної сфери прозової спадщини; показати місце та значення в літературному процесі доби.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- з'ясувати світоглядні домінанти творчості шляхом вивчення життєвих пріоритетів, переконань, особливостей національного світобачення;
- розкрити коло осмислених письменником проблем у казковій, повістевій і романній спадщині;
- дослідити специфіку жанрових форм і композиційних структур казок та повістей;
- виявити найпоказовіші риси образної системи, особливості моделювання конфліктів, прийоми сюжетотворення та засоби характеротворення;
- окреслити основні стильові прийоми та їх роль у досліджуваних текстах;
- ідентифікувати місце В. Нестайка в контексті розвитку дитячої літератури II половини XX століття.

Об'єктом дослідження є оповідна, казкова, повістева та романна спадщина В. Нестайка.

Предмет дослідження: проблематика, естетична природа, жанрово-стильова специфіка творчості, зокрема твори, в яких письменник звертається до теми дитинства.

Методи дослідження ґрунтуються на засадах української філологічної школи та рецептивної естетики. Тому використано біографічний, системно-естетичний, компаративний, порівняльно-історичний методи.

Теоретико-методологічну основу становлять історико- й теоретико-літературні праці вітчизняних учених О. Гарачковської, Ю. Кацун, Л. Кицак, А. Костецького, В. Костюченко, В. Неділько, Л. Овдійчук, К. Шулькова.

Наукова новизна роботи. Цілісне й системне дослідження творчості В. Нестайка здійснюється вперше. На рівні мікроаналізу прокоментовано ідейно-тематичний зміст, жанрово-композиційну структуру, домінантні засоби характеротворення.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали, опрацьовані у роботі, можна використовувати в процесі викладання курсу дитячої літератури, спецкурсах та спецсемінарах.

Апробація результатів дослідження. Магістерську роботу обговорено і схвалено на засіданні кафедри української літератури факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Положення і висновки магістерської роботи апробовані на Всеукраїнській науковій конференції «Постать Миколи Євшана в контексті розвитку українського модернізму» (Вінниця, 2018), IV Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Український філологічний дискурс очима молодих науковців» (Київ, 2019), звітній конференції викладачів, магістрантів і студентів факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха (Вінниця, 2019).

Публікації. Основні результати магістерської роботи оприлюднено в одноосібній статті: «Художня майстерність Всеволода Нестайка у жанрі дитячого детективу» («Літературознавчі студії», Вінниця, 2019).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, 2 розділів з підрозділами, висновків, списку використаної літератури, що нараховує 115 позицій. Загальний обсяг роботи 91 сторінка.

РОЗДІЛ I. ТВОРЧИСТЬ ВСЕВОЛОДА НЕСТАЙКА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ II ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

1.1 Становлення й розвиток жанру повісті в українській дитячій літературі

Дитяча література – це унікальний документ, «у якому, як у краплині води, відображаються прагнення тієї чи іншої епохи, домінуючі тенденції суспільної свідомості» [13, с. 78]. Уявлення про те, що дитяча література має маргінальний статус у загальному художньому процесі й досі залишається поширеним, що зумовлює недостатню увагу науковців до неї. Загострюючи цю проблему, В. Рутківський твердив, що «критики дитячої літератури вимерли, як мамути», а її творці опинилися у становищі «бомжів» [11, с. 2].

Вищенаведені міркування спонукають здійснити критичний огляд різних точок зору на ці питання й визначити власні теоретичні позиції.

Наприкінці 50-х років ХХ ст. в українській літературі для дорослих поруч із романом, який був основним жанром, почали розвиватися «малі» жанри, як прозові, так і поетичні, а в літературі для дітей першорядне місце посіла повість, яка впродовж 60–80-х років зазнала важливих якісних змін.

З точки зору генології повість для дітей має ті самі типологічні ознаки, що й повість для дорослих, однак спроби створити загальновизнану модель цього жанру наштовхуються на «опір матеріалу». Повість, яка до того ж постійно еволюціонує, є жанром давнім і водночас новим, здатним до художньої трансформації.

Історична доля повісті унікальна. Слово «повість» належить до найдавніших в українській мові, але позначуване ним поняття змінювалося з часом. Це слово однокореневе зі словами «розповідати», «оповідання», «відати», «вість», та ін. Дослідники вважають, що воно походить від старослов'янського кореня *вѣд*, що означає знання, відання, і навіть від праіндоєвропейського *veda*, що означає і видіти, і відати. «По» означає «після», «по тому». Слово «повість» у давньоруській літературі вживалося в назвах творів різних типів: літописного («Повість врем'яних літ»), агіографічного та притчевого, («Повість про Варлаама і Йоасафа»,

«Повість про Саву Грудцина» тощо). Воїнські повісті за змістом, композицією, художніми прийомами були близькими до народного героїчного епосу. Іноді слово «повість» використовувалося в назвах оповідних творів фольклорного походження (наприклад, «Повість про Горе-Злощастя»), епічних перекладних творів («Повість про Петра Золоті Ключі»). Від доби Середньовіччя воно співвідносилося тільки з певним типом оповіді, а не з конкретним жанром, і відповідало родовому поняттю «епос». Це зумовлено синкретизмом жанрів.

Критики ХІХ ст. задовольнялися авторським визначенням твору. Їхні спроби окреслити теоретичну модель повісті були не зовсім вдалим, проте сформоване уявлення про неї як «проміжний» жанр епосу, зразки якого більші за оповідання й менші за роман, закріпилося в науці та існує й досі (з пізнішими уточненнями, що повість може бути й віршованою, і не завжди суто епічною тощо).

У ХХ – ХХІ століттях повість досліджували в теоретичному та історико-літературному аспектах М. Берковський, А. Гуляк, А. Гурбанська, А. Кузьмін, Р. Міщук, Є. Нахлік, Т. Тищук, В. Халізов, Л. Чернець, С. Шаховський, Л. Якименко та багато інших науковців, але, як слушно зауважила Н. Бернадська, «хоча накопичено цікавий і різноманітний матеріал в осмисленні меж роману та повісті, проте повноти вирішення цього питання не досягнуто. Найперше тому, що розв'язання цієї проблеми неможливе без врахування теоретичної моделі жанру – роману та повісті» [3, с. 288].

Упродовж майже всього ХХ ст. велися дискусії про поняття «рід», «вид», «жанр». У ході дискусій пропонувалося додати до трьох родів нові (К. Гамбургер, В. Дніпров, М. Каган, Л. Чернець та ін.), то зовсім відмовитися від понять «рід» (О. Білецький) чи «вид» (такої думки дотримуються й сучасні теоретики). У ряді праць термін «жанр» уживався й замість «рід», і замість «вид», як це робиться в західноєвропейському літературознавстві. Бурхливі суперечки навколо роману, оповідання і новели ще більше ускладнили проблему ідентифікації повісті. Всі ці дискусії породили, за висловом А. Ткаченка, «термінологічний хаос» [102, с. 67],

який потрапив на сторінки літературознавчих словників, енциклопедій і підручників, звідти – у свідомість тих, хто одержував філологічну освіту в 60–80-х роках минулого століття, а ця генерація науковців відіграла важливу роль у формуванні масових уявлень про повість та інші жанри.

Н. Копистянська вважає, що «масове відчуття жанру, уміння його розрізняти, впізнавати вказує на його поширеність і провідне становище у масово-читацькому сприйнятті, що далеко не завжди збігається з літературознавчим визначенням місця жанру чи жанрового різновиду (прикладом може стати детективна повість) і цього також не можна ігнорувати. Позиція жанру в літературі епохи визначається не тільки теоретиками, а й потребами, сподіваннями, запрограмованими в розуміння жанру тими, хто його сприймає» [33, с. 48].

Дослідникам повісті у процесі ідентифікації жанру доводиться максимально активізувати навіть власну інтуїцію, бо автори можуть помилятися, а жодна з теоретичних моделей не охоплює характерних рис явища, яке періодично змінюється. Причина дефінітивної «невловності» криється як у «термінологічному хаосі», так і в самій повісті як «генеологічному предметі». Для аргументації першого з цих тверджень варто навести приклади.

В. Кузьменко констатував «невловність» жанрових меж повісті, оповідання та роману: «Окремі оповідання за своїми показниками наближаються до повістей, а повісті іноді цілком відповідають усім романним канонам» [38, с. 19].

Т. Тищук вважає, що в повісті, на відміну від роману, відсутній один із п'яти елементів великого сюжету, найчастіше – розв'язка [101, с. 11]. Слід зауважити, що неповнота сюжету не є константною рисою повісті й притаманна більшості новел, багатьом оповіданням і навіть романам, особливо постмодерним.

В. Кожинів серед особливостей повісті називає багатоподієвість, драматизм, цілісність і замкнутість дії. Ці особливості притаманні не всім творам цього жанру.

М. Моклиця подала таке формулювання: «Повість – серединний епічний прозовий жанр. Від роману відрізняється обсягом, односюжетністю, меншою

інтенсивністю епічності (немає широкого соціального тла та історичного контексту)» [48, с. 178]. Якщо керуватися цим визначенням, то доведеться винести за рамки цього жанру віршовані та історичні повісті, а всі «неодносюжетні» твори вважати романами.

Цікаві спостереження над жанровою поетикою повісті висловлював критик В. Фащенко. Він підкреслив глибинну пластичність та епічну широту повісті в порівнянні з новелою: «У повісті, як правило, досліджується не мить з життєвого потоку, а простежується людська доля. Не кількість сторінок, а передусім густота зв'язків особи з дійсністю, часте переключення променів зору, що викликає пересічення пучків асоціацій і дає багатогранну глибинну пластичність, – саме це визначає її епічну широту» [107, с. 209]. Він вважав, що «природа будь-якого жанру найбільш зримо виступає в композиції, в якій здійснюється розгортання теми і яка надає світу, відбитому в слові, естетичної довершеності» [107, с. 195].

На думку А. Ткаченка, роман і повість різняться масштабами художнього світу – «глобальнішого, панорамнішого, не обмежуваного ні в часопросторових вимірах, ні в кількості персонажів та фабульних ліній, сюжетних переплетінь, перипетій (роман), і локальнішого, обмеженого в часі й просторі долею, історією душі, пригодами одного або кількох персонажів (повість). Звідси й суто зовнішній вимір – обсяг» [102, с. 87].

У працях А. Гурбанської [12-16] доведено, що повість за своєю природою є поліцентричною, схильною до взаємодії з іншими жанрами, а тому поліморфною. Вивчення модифікацій цього жанру дозволяє скласти повніше уявлення про «рухомість» жанрової системи.

Для ідентифікації повісті чи не найчастіше «задіюється» інтуїтивне відчуття жанру (як письменника, так і науковця), але воно може відігравати допоміжну роль у дослідженні й має спрямовуватись на рівень раціонального осягнення. Теоретичні орієнтири для виходу на цей рівень дає генологія.

А. Ткаченко зазначає, що не слід відмовлятися від категорії виду (найбільш «хисткої» в традиційній ієрархії рід – вид – жанр). Адже, за запропонованою ним моделлю, саме на рівні виду мають розрізнятися твори прозові та віршовані.

Термін «дитяча повість» вважаємо за можливе використовувати у традиційному широкому значенні, не побоюючись «двозначності». В українській літературі 60–80-х років ХХ ст. не було жодної повісті, яку написала дитина. Терміном «повість для дітей» вважатимемо твори, спеціально адресовані дітям.

Серед повістей найбільше творів, які є «спільним фондом» лектури дорослих і дітей (зокрема пригодницькі, фантастичні, детективні, історичні, міфологічні, анімалістичні, біографічні й автобіографічні тощо). Отже, межі зазначеного підвиду умовні, як і межі «дитячої» літератури в цілому. Це визнають майже всі дослідники.

Наприклад, С. Іванюк на Міжнародному науковому симпозіумі «Візуалізація образу дитини в літературі» (Львів, 2007) доповідь розпочав із думки: «Проблема визначення поняття «література для дітей» порушувалась безліч разів, та попри це ми не можемо стверджувати, що наблизилися до її розв'язання. Поняття надалі розмите, непевне, невловиме, кожен вкладає в нього власний зміст» [18, с. 177].

Ольга Папуша акцентувала на «нетермінологічному статусі» поняття «дитяча література» та на вживанні науковцями, які працюють у цій галузі, «фігур і міфів» замість семіологічно коректних термінів [96, с. 15-16]. Дитячу літературу деколи називають навіть «жанром», а терміни «дитяча література» і «література для дітей» використовуються як синонімічні.

В. Лесин та О. Пулинець вважають, що: «Дитяча література – художні й науково-популярні твори, написані спеціально для дітей, за своїм змістом і формою доступні їм. В число книг, що завоювали любов дітей, входять також і найвидатніші твори загальної літератури, які писалися для дорослих» [41, с. 110].

У «Лексиконі загального та порівняльного літературознавства» у поняття «дитяча література» включено й дитячий фольклор. За таким принципом побудовані й усі підручники та посібники з дитячої літератури.

Ю. Ковалів у «Літературознавчому словнику-довіднику» [43] та «Літературознавчій енциклопедії» поняття «дитяча література» визначив як «усну і писемну словесність, творену дітьми» [43, с. 285], а поняття «література для дітей» – як «художні, науково-популярні та публіцистичні твори, написані письменниками для дітей різного віку» й також зазначив: «Органічним її складником вважається фольклор» [43, с. 565]. В такий спосіб усувається двозначність терміна «дитяча література», а з іншого – виникає запитання: чи ж можна підносити до рангу «літератури» явище, яке суттєвої ролі в літературному процесі не відіграє? Не випадково більшість літературознавців уживає термін «дитяча література» в широкому значенні.

О. Папуша так сформулювала власне бачення поняття «дитяча література»: «Цим поняттям традиційно охоплюються гетерогенні та поліморфні тексти: література, створена безпосередньо для дітей; література, яка перейшла в коло дитячого читання (текстові і паратекстові адаптації), дитяча літературна творчість» [96, с. 1]. Логічно, що між літературою для дорослих і літературою для дітей немає неперехідної межі.

Отже, повість для дітей умовно називається «жанровим підвидом», для якого характерні домінування певних жанрових різновидів, переважання творів із захопливою фабулою, динамічним сюжетом, різноманітними перипетіями, ефектною розв'язкою тощо.

1.2 Художні пошуки Н. Нестайка в контексті розвитку дитячої літератури II половини XX століття

Важливою проблемою в контексті жанрології дитячої літератури є проблема хронотопу. М. Бахтін наголошував: «Хронотоп у літературі має суттєве жанрове

значення. Жанр і жанрові різновиди визначаються саме хронотопом, причому в літературі провідним началом у хронотопі є час. Хронотоп як формально-змістова категорія визначає (значною мірою) й образ людини в літературі, цей образ завжди суттєво хронотопічний» [2, с. 235].

Образ дитини має поставати у специфічному часопросторі, де, за висловом П. Загребельного, «час ще не з'їдається безжальними годинниками, він росте, як зелені дерева, і розквітає кожною хвилиною і секундою, ніби яскравими квітками, час там не минає і не плине, він розливається, розлягається, як дорога з загадки».

Подібні думки про специфіку хронотопу в художньому світі дитячої прози висловив В. Моренець: «У власне дитячій прозі художній світ принципово безмежний і в часі, і в просторі, повний невичерпних можливостей і незліченних шляхів. Дійсність замальовується перспективно, у розгортанні, в русі, і точкою, з якої вона оглядається, є психологічна орієнтація певного віку. Ця позірно проста (інформативно полегшена) проза найвищою мірою процесуальна. Коли в літературі для дорослих конфлікти, характери, позиції тощо можуть відтворюватися, подаватися в усталеному вигляді (такий от був, так думав і відчував), ставати предметом медитації, то в літературі для дітей все це твориться ось зараз, на очах, як ніби досі такого не було зовсім» [49, с. 7].

Дитина ближча до природи, ніж доросла людина, і світ сприймає по-іншому. Для неї, особливо у ранньому віці, навіть звичайний город постає як Всесвіт, повний таємниць, а сама вона – центр цього Всесвіту, що показав О. Довженко в кіноповісті «Зачарована Десна». Дитина схильна фантазувати й уявно переносити себе в далекі світи. Для неї немає часопросторових меж.

Розгортаючи книжку, спеціально написану для дітей, ми опиняємося в особливому художньому світі, створеному з урахуванням їхньої психології. За образним визначенням О. Папуші, ми опиняємося в умовному світі, де є минуле й майбутнє, теперішнє і близьке, дійсне і чорне, біле й доросле.

Отже, важливою проблемою, на якій має зосередити свою увагу дослідник прози для дітей, є особливості хронотопу, які відіграють важливу роль в ідентифікації жанру, жанрового різновиду та їхніх модифікацій. Необхідно з'ясувати не тільки ступінь його відповідності світобаченню реципієнта визначеної вікової категорії, а й параметри і структурування часопростору в художньому світі твору. Це пов'язано з композицією, обсягом і динамікою розгортання сюжету, особливостями характеротворення та художньої мови (зокрема, символ і міф можуть містити філософію часопростору, а отже, і світобачення), а в результаті можна буде зробити висновки не тільки про жанрову специфіку твору, а й про спосіб художнього моделювання, до якого вдався автор.

Наприклад, суттєво відрізняються хронотопи фантастичної повісті, для якої характерні далекі «подорожі» в часі та просторі (в ній може зображуватися майбутнє, життя на інших планетах або, навпаки, доісторичне минуле, мандрівка у «загублений світ», чи навіть до центру Землі, чи всередині людського організму тощо) і реалістичної шкільної повісті, де дія може охоплювати кілька днів чи тижнів, рідше – місяців і ще рідше – років. Хронотопи фантастичної повісті неоднакові, наприклад, у таких її модифікаціях, як науково-фантастична повість і повість-казка чи міфологічна повість.

Сюжет «канікулярної» повісті з цілком зрозумілих причин обмежений у часі, зате її дія відбувається в ширшому, ніж у «шкільній» повісті, просторі (адже канікули, як правило, пов'язані з мандрівками: до лісу, до моря чи й у зовсім далекі краї). Для творів останнього типу характерне посилення авантюристичності – ролі пригод, незрідка карколомних.

Слід відзначити, що поділ повістей на «шкільні» й «канікулярні» є умовним і не завжди можливим, оскільки в багатьох із них зображуються й канікули, і шкільне та позашкільне життя (наприклад, «Диваки» Б. Комара, «Яблуня і зернятко» Ніни Бічуї). Термін «шкільна повість» є штучним і виник в результаті вимог до дитячих письменників більше уваги приділяти життю школи, що в

колишньому СРСР лунали з трибун письменницьких нарад і з'їздів. Серед соцреалістичних творів немає суто «шкільних» повістей, зокрема й серед тих, де зображено вихованців інтернатів, дитбудинків чи колоній для неповнолітніх правопорушників. Герой повісті за законами жанру повинен мати власну історію. Вона не може замикатися в просторі навчально-виховного закладу. Ступінь «закритості» чи «відкритості» цього закладу не відіграє особливої ролі. Якщо вихованець колонії з'являється у повісті «нізвідки» й позбавлений індивідуального внутрішнього світу, то доля такого героя не викличе співпереживання в читача, а сам твір буде йому нецікавим. Якщо ж героєм твору є учень звичайної школи, то його життя не може замикатися в шкільному часопросторі.

Письменники 60–80-х років ХХ ст. наголошували, що батьки не мали ні часу, ні сил приділяти належну увагу своїм дітям. Звичайно ж, були винятки, й це відображено в деяких повістях. Серед дорослих персонажів повістей для дітей 60–80-х років ХХ століття, крім учителів, домінують діди, що відображає характерну для тогочасного суспільства тенденцію: намагання батьків, захоплених трудовим ентузіазмом чи розв'язанням якихось власних проблем, усунути від виховання своїх нащадків, «передовіривши» цю функцію школі та старшому поколінню. Зображення спілкування дітей із дідами пов'язане з появою у творах цього жанру цікавих хронотопних конструкцій.

Тема «сирітства за живих батьків» багатогранно втілена у повістях Ю. Збанацького «Морська чайка», «Курячий бог», «Курилові острови», «Я був дідусем». Дід у «Морській чайці» (1959) – колоритний, архетипний образ рибалки – відкриває перед онуком новий світ. Це прекрасний світ «трудівників моря», де немає місця людям боязким, недбалим. Образ діда, який є представником романтичної професії та багато чого бачив на своєму віку, надає хронотопові повісті більшого обсягу, ніж у типово «канікулярних» зразках цього жанру.

«Морська чайка» – один із найкращих мариністичних творів в українській літературі. Море постає не тільки як опоетизоване пейзажне тло, на якому

розгортаються події. Воно саме – «дійова особа», якою дід та онук захоплюються і з якою вступають у протиборство, коли на рибальському судні потрапляють у шторм. Образ моря у символічному аспекті постає як багатовимірний хронотоп, що втілює у собі вічність, велич життя, його вразливість перед жорстокістю людей бездуховних. Останнє акцентується образом підстреленої малими бешкетниками і врятованої Даньком чайки. Хронотоп твору відображає «романне мислення», але за обсягом, кількістю дійових осіб, – це повість.

Таким чином, вивчення хронотопу в художньому світі твору може бути єднальною ланкою між генологічним і поетологічним аспектами дослідження. Крім того, хронотоп відображає світобачення і психологію автора, його епохи, що дозволяє акцентувати на аксіологічному аспекті пізнання. Соціологічно-педагогічний підхід до вивчення літератури для дітей, який донедавна був панівним, залишає поза увагою основну її якість – художність.

Ціннісна переорієнтація дитячої повісті в 60–80-х роках ХХ ст., хоч і була лише частковою, заслуговує на не меншу увагу дослідників, ніж її жанрове оновлення. Найбільшою мірою ця переорієнтація, започаткована в середині 50-х років кіноповістю О. Довженка «Зачарована Десна», виявилася в повістях тих авторів, які не були виключно дитячими письменниками та й не призначали спеціально для дітей ті свої твори, що ввійшли до їхньої лектури.

Серед повістей без зазначеного адресата, але цікавих і доступних для дитячого сприйняття, значне місце посідають твори про становлення юної особистості (як, наприклад, «Бригантина» О. Гончара, «Гуси-лебеді летять» і «Щедрий вечір» М. Стельмаха, «Облога», «Климко», «Вогник далеко в степу» Гр.Тютюнника, «Сіроманець» і «Первінка» М. Вінграновського, «Векша» Б. Комара, «Яблуня і зернятко» Ніни Бічуї, повісті про дітей Є. Гуцала, В. Близнеця та ін.). Автори протиставили ідеологічному тискові та казенній педагогіці, що тяжіли над соцреалістичною дитячою літературою, інше світобачення, яке спирається на народну педагогіку, національні цінності.

У повістях, спеціально написаних для дітей вказується: «Для молодшого шкільного віку» чи – значно частіше – «для середнього і старшого шкільного віку». Дослідники (зокрема В. Бичко, В. Дончик) вважають, що основними читачами творів цього жанру є підлітки 10–15 років. Повість із її внутрішнім драматизмом, «середнім» обсягом якнайкраще відповідає психологічним особливостям дітей саме цього віку. Звісно, існують повісті й для молодших школярів і навіть для дошкільнят, а підлітки цікавляться творами інших жанрів.

«Підлітки захоплюються науково-фантастичними творами, пригодницькою літературою, їх приваблюють оповіді про цікаві подорожі, вольових героїв; у них уже вироблені власні критерії оцінки художнього твору. Вони потребують книг, в яких знаходять відображення вікові бурі, конфліктні ситуації тощо. Тому читачі цієї вікової категорії захоплюються також романами», – відзначив В. Бичко [4]. В. Дончик вважає, що підлітки є найвдячнішими, але й найвимогливішими читачами. Для них важливо не тільки те, про що розповідається, а й те, як розповідається. Підлітки мають розвинений естетичний смак, виразні пізнавальні інтенції, але зберігають жвавість дитячої уяви, прагнуть, щоб книжка стала для них не лише «вікном у світ» та орієнтиром для самопізнання, а й розвагою, «святком».

У статті «Стиль дитячої літератури» А. Макаренко писав: «Коли ми говоримо про літературу для дітей, [...] по-перше, ми твердимо, що ця література теж має бути художньою, по-друге, ми твердимо, що вона має якісь особливості, які роблять її саме літературою для дітей» [106, с. 137]. Ці особливості визначаються специфікою дитячої психології, яка потребує «повнокровної правди, яскравості, вражальності образу і емоціонального піднесення» [106, с. 138]. Простий сюжет і складна фабула, на думку А. Макаренка, можливі за умови «дуже економної» подачі характеру, а психологічний аналіз неодмінно ускладнить сюжет і спинить рух дії, тому краще, «щоб у дитячій книзі діяли ясні, прямі люди» [106, с. 139]. Він зазначав, що для юних читачів особа героя важлива не в своїй особистій неповторності, а суто як учасник боротьби.

Це – теоретичне обґрунтування тієї концепції героя, яка нав'язувалася соцреалістичній літературі для дітей, тому далеко не всі міркування А. Макаренка про те, якою має бути дитяча проза, прийнятні для сучасного науковця.

Дітей, особливо підлітків, приваблюють неповторні характери, в яких відображається краса особистості, їх цікавлять «психологічні бурі», притаманні їхньому вікові. Слід відзначити, що проблема психологізму літератури для дітей ще від середини ХХ ст. не вирішується так однозначно, як у часи А. Макаренка.

У творах про дітей і для дітей стверджуються певні педагогічні ідеї, причому не завжди зі сфери офіційної педагогіки, яка пов'язана з панівною ідеологією. Звернення до теми дитинства, особливо в українській літературі ХХ століття, пов'язане з ностальгією за собою «справжнім», зі спробами актуалізувати народну педагогіку, утвердити цінності духовного життя. Це той аспект дитячої літератури, який не можна оминати. На думку О. Папуші, найперша якість літератури – духовна. «І хоч звично кажемо, що вона як словесне мистецтво в числі інших «пізнає, виховує, передбачає майбутнє, здійснює надсмисловий (магія слів, фарб, звуків, форм), майже гіпнотичний вплив та має гедоністичну дію на людей».

Пізнавальний потенціал твору є не так гносеологічною, як аксіологічною, психолого-естетичною категорією. Дитина не буде без примусу читати книжку, якщо відчуває, що та не стане новим «відкриттям світу». Підлітки інстинктивно тягнуться до творів про далекі часи і країни, про міжзор'яні польоти й наукові відкриття. Можливість пізнання нового є для них ціннісною рисою книжки.

Діти здатні оцінити й художній рівень твору. Вони зовсім не такі байдужі до «живописання особистості», інтер'єрів, пейзажів. Наприклад, підліток не оминє увагою портрета колоритного героя, читатиме й перечитуватиме зображення шторму на морі, чи тропічного лісу, чи навіть рідного степу, чи внутрішнього устрою штурманської рубки на кораблі, чи житла Робінзона, якщо ці описи зроблено рукою майстра.

Аксіологічний аспект аналізу літератури є найскладнішим для дослідника, оскільки, системи цінностей у дорослих і дітей збігаються не цілком, по-друге, поняття «цінність» є історично змінним і суб'єктивним. Наприклад, новела Ніни Бічуї «Портрет маленької дівчинки з черепахою», яка нам здається шедевром, не справила особливого враження на ліцеїстів і навіть на студентів. Отже, ми усвідомлюємо, що деякі наші судження не позбавлені суб'єктивності, як і судження дорослої людини про літературу для дітей і про дітей. Окрім того, вивчаючи здобутки і втрати цієї літератури в 60–80-х роках ХХ ст., сучасний дослідник мусить не так спиратися на досвід попередників, як оприявлювати «конфлікт інтерпретацій». Зокрема в нашій роботі оцінюються не тільки формальні знахідки авторів дитячих повістей, а й ступінь відповідності їхніх творів «дитиноохоронній» функції мистецтва слова. Саме на ці аспекти найменше звертали увагу літературознавці 60–80-х років ХХ ст.

Отже, повість – жанр, котрий якнайкраще відповідає горизонтові читацьких очікувань підлітків, їхньому життєвому досвіду, психологічному розвитку, але це не означає, що молодші школярі чи й дошкільнята неспроможні захоплюватися творами цього жанру. Повість, спеціально написана для дітей, повинна бути цікава за темою, мати захопливу фабулу, динамічний сюжет, яскраво зображених героїв, відповідну рецептивним спроможностям певної вікової категорії читачів художню мову. У найкращих своїх зразках вона допомагає усвідомити проблеми сьогодення, пізнати минуле, зазирнути в майбутнє, розширює пізнавальний кругозір, збагачує новими знаннями, розвиває мовлення й художні смаки, вчить добра, допомагає гартувати характер, готує практично й психологічно до життя, дає естетичну насолоду. Такими є головні аксіологічні параметри повісті для дітей, на які орієнтуватимемось, аналізуючи конкретні твори.

II. СВІТ ДИТИНСТВА У ПРОЗОВОМУ ДИСКУРСІ В. НЕСТАЙКА

2.1 Жанрові модифікації оповідної спадщини

Всеволод Нестайко розпочав свій шлях у літературі для дітей рядом оповідань, що увійшли до збірок: «Шурка і Шурко» (1956), «Це було в Києві» (1957), «Супутник «Ліра-3» (1960) та «Космо-Натка» (1963). Згодом окремі з них входили до пізніших видань (книга «Пригоди Грицька Половинки» (1978): разом із однойменною повістю вміщено оповідання «Ябеда», «Остання бомба», «Помста», «Злочин» Жори Горобейка», «Синє ведмежа Гришка», «Космонавти з нашого будинку», «Федько-соліст і кобила Муська»). Інші тексти були відредаговані та змінили назву («Пожежна драбина» – на «Оповідання Михайла Петровича», «Руб-двадцять» – на «Гастроном»), ще інші – об'єдналися у великі розповіді («Супутник «Ліра-3» і «Космо-Натка» – у «Космонавти з нашого будинку»), окремі увійшли до тексту повістей (як-от, «Тореадори з Васюківки» чи «Одиниця з «обманом»).

Незважаючи на досконалий «гумор, психологічну вірогідність, правдивість образів і ситуацій, точність деталей» [52, с. 90] оповідань В. Нестайка, критики назвали їх «пробою пера». На нашу думку, саме в них творча ріка письменника розпочалася впевненим витком провідних тем, персонажів, сюжетів і ціннісних орієнтирів. Вважаємо, що навіть після тріумфу казок й успіху «Тореадорів...», автор не відмовився від цього жанру, а майстерно використав органічну форму оповідання у діалогії «Одиниця з «обманом» і «П'ятірка з хвостиком».

Першу збірку оповідань В. Нестайка «Шурка і Шурко» у 1956 році критики зустріли інертно. Але й сьогодні В. Костюченко відзначає, що автор в них лише викриває «гордість і самозакоханість, підлість» та вчить читача «сміятися дружно і весело» [37, с. 198], проте в текстах ще немає «фірмового» Нестайкового гумору.

Уже в ранніх оповіданнях присутня дидактика, прихована в ситуації та образах суворих і, водночас, добрих чуйних дорослих, які вчать на прикладах та образах дітей, позбавлених догматичної правильності. Сюжетні події розгортаються навколо відкриття дитиною в добре знаному нового, неочікуваного.

Так, у оповіданні «Шурка і Шурко» випадок допомагає героєві побачити за «правильною» дівчинкою («Просто зошит з чистописання, а не людина») – сміливу людину, готову допомогти ближньому, в оповіданні «Лілії», навпаки, зовні красива Ліля виявляється внутрішньо потворною. На такому зіставленні-відкритті, здатному «перевернути» світ дитини, наголошує автор як на найдієвішому способі впливу на читача.

Незважаючи на закиди щодо недостовірності відображення дійсності у творах, маємо визнати, що В. Нестайкові вдалося психологічно точно та художньо правильно передати реальний портрет повоєнної дитячої «більшості», з яких зросли «звичайні» вчителі, лікарі, інженери, хлібороби та робітники. Так, у оповіданні «Лист» (у новій редакції під назвою «Мама», збірка «Супутник «Ліра-3») відбилися переживання покоління хлопчиків, яких війна змусила опинитися в ролі «єдиного чоловіка в родині». В оповіданні «Сергійків галстук», написаному на основі автобіографічних спогадів, В. Нестайко зі знанням справи описує процес виготовлення «сопілки» (саморобної вибухівки з соняшничини), будні окупованого загарбниками міста та жахливі картини капітуляції фашистів. В оповіданні «Вітька» (збірка «Космо-Натка») оживуть картини недитячих буднів, гомінкий насторожений Євбаз, на якому торгував цигарками й сам одинадцятилітній автор, страшні сцени облав.

«Воєнні» оповідання вражають непритаманною В. Нестайкові жорсткістю. Мабуть, саме тому він ніколи більше не повертатиметься до цього матеріалу (за винятком розділу в «Загадці старого клоуна»), адже правдива розповідь про війну суперечить радісному налаштуванню самого автора у літературі для молодших школярів, а неправдива – не має цінності. Власні рахунки з війною автор висвітлив у елементі характеристики Вітька в однойменному оповіданні «Вітька» (збірка «Космо-Натка»): «...в очах назавжди відбилося те, що він побачив і що пережив ... І як би потім не сміявся він, це вже не зникало з очей».

У першій збірці «Це було в Києві» з'являється історико-краєзнавча тема у

оповіданні «Пожежна драбина» (у новій редакції під назвою «Оповідання Михайла Петровича»). Читач занурюється в життя київського двору початку ХХ століття (праця пралі, погроми, утримання на горищі курей тощо). Автор спрямовує увагу на звичайну, з першого погляду пожежну драбину, біля якої бавиться ось уже третє дитяче покоління. В цьому творі пожежна драбина, яка була і є небезпечно-цікавим об'єктом для хлопчаків трьох поколінь, – це символ невпинного поступу і стійкості морально-етичних засад спільноти. Несхожі життєві історії неслухів, які в різний час і з різних причин дерлися на драбину, ризикуючи ціною власного життя, прочитуються як неперервна історія народу.

Зацікавлення часовими вимірами – визначальна риса розкриття В. Нестайком історичної проблематики, що широко представлена в оповіданнях другої збірки письменника «Це було в Києві» (1957). На перший погляд видається, що домінантним для неї є хронологічно-територіальний принцип, та насправді лейтмотив збірки – краса духовного начала в людях. Водночас, за блиском ідеологем чітко проглядають знайомі риси київського життя, яскраві місцеві персонажі та настрої. Так, в оповіданні «Пашка-чоботар» змальовано околиці Києва і Дніпро, а в образі книгаря Самоненка – місцевого інтелігента, подібного до Шевченкових персонажів-просвітителів. Ще одна характерна риса історизму В. Нестайка – створення часової глибини перекличкою з класичними творами (герой читає А. Чехова і Ванька Жуков стає його попередником-двійником).

Ця особливість стосується й оповідання «Дочка Арсенальця», що містить в сюжеті як докладні описи тогочасного буденного життя Києва, так і паралелі з класичними персонажами української літератури М. Коцюбинського й С. Васильченка.

Проте, слід визнати, що історична проблематика для письменника – своєрідний привід для художнього утвердження морально-етичних цінностей і опредмечення невмирущого начала в людях. Це прослідковується в оповіданнях «ленінської» теми, без якої жоден автор радянської літератури не зміг би бути

належно поцінованим, а відтак прийти до свого читача. Їх лише два в доробку В. Нестайка – «Швейцарська марка» (збірка «Супутник «Ліра-3») та «Усмішка Ілліча» (збірка «Космо-Натка»). У першому випадку ідеологічна складова губиться у змісті розповіді про двох філателістів – хлопчика Сашка та поважного Івана Васильовича. Ниткою між поколіннями стає «предмет із історією» – марка, яку ніби надіслав матері Ленін, коли вона перебувала з донькою в Києві. Для автора важливий не пафос дотичності до «вождя», а відвертість двох жінок, що розуміють прохання незнайомого листоноші та дитячу наполегливість його сина. Це оповідання нагадує архівні фото, на яких збереглися описи втраченого одноповерхового Києва, де все давнє залишалося рідним («затишне, лагідне і ласкаве – як рідна бабуся»). Подібно до попереднього, оповідання «Усмішка Ілліча» більш автобіографічне, ніж ідеологічне: розповідаючи про дружбу старого «дивака» й малого напівсироти з київського повоєнного двору, письменнику вдається з'ясувати, чому хороші люди завжди видаються дивними, а не створити заідеологізований для дитячої літератури «ленінський образ».

Тема «зростання» в дитячій душі совісті, що спрямовуватиме людську душу на добро, пронизує велику кількість творів. Головну роль у лікуванні душевних вад письменник відводить щирому сміхові. Уперше з проблемою справжнього та вданого сміху він знайомить читача ще у збірці «Шурка і Шурко», зокрема в оповіданні «Руб-двадцять» (у новій редакції «Гастроном» (збірка «Супутник «Ліра-3»)). Головний герой, кульгавий хлопчик Толик, – «страшний смішняк», котрий першим сміється, коли з нього кепкують, «...але сміється він взагалі якось дивно – ніби плаче... і очі при цьому не веселі, а сумні-сумні...». В основі сюжету – відкриття сильної людини, що тривалий час приховувалася за непримітною зовнішністю Толика. Письменник спонукає потрапити з героями у серію пригод, а потім підводить до висновку: змінився не персонаж, а кут зору на нього: чиста совість, відвага та доброта Толика змусили однокласників стати більш чуйними, а, отже, – щасливішими. Тут письменник уперше використав властиве йому

маркування кардинальної зміни у статусі героя зміною імені: в ході оповіді Толик-«Руб-двадцять» перетворюється на Тольку – рівноцінного члена хлоп'ячої компанії. Згодом подібне спостерігаємо з Льоликом (Льонькою) та Космо-Наткою.

До проблеми «вдаваного» сміху В. Нестайко повертається в оповіданні «Жарт», де дозволяє читачеві відчути драматичні наслідки «жарту», що призводить до змін внутрішнього стану героїв, виражених конкретними фізичними ознаками (скажімо, коли Славко «ледь не плаче», вказано: у хлопчика «затремтіли губи, він хутко-хутко засопів» тощо).

Драматичну тему болючого «внутрішнього прозріння» дитини розкриває й оповідання «Лілії» (у новій редакції «Водяні лілії» (збірка «Супутник «Ліра-3»)), де розповідь ведеться хлопчиком, який живе у світі мрій. Випадкова зустріч із дівчинкою, яка видається йому казковою Дюймовочкою, переростає в ніжне почуття. Життя хлопчика протікає в атмосфері любові, його авторитет – дідусь-бібліотекар, вічний мандрівник і мрійник. Тому, коли він з'ясовує, що тендітна мила Ліля, окрім того, що нехтує його підтримкою, та ще й спроможна втоптати в бруд свою рідну бабцю!, – це виявляється нестерпним для дитячого серця. Стає зрозуміло, чому краса дівчинки Лілії тьмяніє через її потворну сутність так швидко, як в'януть зірвані для неї водяні лілії. Згодом В. Нестайко поглибить проблему викриття дитиною «внутрішньої сліпоти» в собі та болісне прозрівання у власній істоті безсовісного, негодящого в драматичних сюжетах оповідань «Рудий Тимко», «Одиниця з «обманом», «Ябеда» та «Синє ведмежа Гришка».

Провідною темою в малій прозі є щира дитяча дружба. Цю тему В. Нестайко порушує з першої збірки в автобіографічному оповіданні «Чорнильниця» (у новій редакції «Просто Олесь – друг», збірка «Супутник «Ліра-3»). Герої твору справжність дружби підтверджують буденними вчинками. Олесь і Костик приходять до висновку, що така відданість і є найбільш цінною.

Одночасно зі збіркою «Це було в Києві», у творчості письменника з'являється збірний цілісний образ різних і, водночас, типових однокласників.

Сьогоднішнього читача такий образ класу як єдиного організму, де кожен приречений «знати місце», м'яко кажучи, вражає. Адже Нестайків колектив – свідомо сформоване учнівське об'єднання, поза межами якого «життя немає». Драматичні перипетії такого гуртування та способи відстоювання індивідом себе в ньому й досліджує письменник. До прикладу, в оповіданні «Злочин» Жори Горобейка» В. Нестайко демонструє протиріччя, що виникли в класному колективі. Воротаря класної футбольної команди «викривають» із ляльками в руках! Та коли хлопці виходять з укриття, то й бачать повну реальну картину: виявляється, Жора підтримує прикуту до ліжка подругу. Автор не моралізує, а дозволяє читачеві пережити «викриття злочину» та разом із друзями Жори відчутти сором перед здатністю ровесника бути не таким як усі, а таким, як йому підказує власне серце в конкретній ситуації.

Драматизм і вплив колективу на індивідуальність розкриті в оповіданнях «Льонька» та «Рудий Тимко» (збірка «Супутник «Ліра-3»). Головний герой першого потрапляє з музичної школи до звичайної й переймається аби не «опуститися» до «чорнороба». Клас того не сприймає, страждає, а з часом знаходить спосіб «стимулювати» свою «частинку» до переродження: хлопця свідомо відлучили від цікавої роботи, і зрештою він став внутрішньо її потребувати. «Обернення» дитини на «таку, як усі» виявляється у перевдяганні і перейменуванні: разом із посильним завданням Льолик отримує підходящу, «таку, як у всіх» спецівку та звичайне ім'я – Льонька. Клас об'єднався і став щасливим. Проте у кінцівці твору, у зізнанні вчителя, який мріяв в дитинстві грати на балалайці, та не мав для цього здібностей, – і тому на його «добрих, талановитих» інструментах грають інші, простежується гіркота нереалізованості, що в ніяке порівняння не йде з формальним зрівнянням «робітничого» таланту з «музичним».

В. Нестайко вважає, що людину змінює вчинок, продиктований совістю, як процес перетворення світу й себе в ньому. Ці проблеми «вилюднення» дитини стали провідними темами збірок оповідань «Супутник «Ліра-3» (1960) і «Космо-

Натка» (1963). Вони стали точкою відліку нового етапу творчості. Зокрема, інакшими (рівноправними та осмисленими) стали взаємовідносини дітей і дорослих. Якщо раніше в творах В. Нестайка йшлося лише про розуміння старшими молодших, то тепер діти доростають до тонкощів внутрішнього світу дорослих. Так, непростий драматичний шлях від ненависті до любові долає Вовка з оповідання «Одиниця з «обманом», що стало заголовком для однойменної повісті. А герой «Усмішки тьоті Кльоми», що у миттєвому пориві прибрав захарашений балкон дивакуватої сусідки, з котрою постійно «воював», раптом усвідомив, яка самотня та безпомічна ця «мовчазна й презирлива» тьотя Кльома, і вперше в житті йому по-справжньому «стало жаль цю несимпатичну стареньку дивачку, яка так його не любила». Зроблене іншому добро підіймає завісу з очей: «Крізь запарошені, давно не миті шибки... виднілося обличчя тьоті Кльоми, і здавалося воно не живим людським обличчям, а страхітливим казковим привидом. І раптом тьотя Кльома посміхнулася. Це було так несподівано, так незвичайно, навіть неймовірно!...».

Катарсис душевного очищення дитини, перший пережитий відчай викриття в собі негідного та злого тонко передані в оповіданні «Ябеда», в якому героїня, першокласниця Ляля, відчула, що означає «звести наклеп» на іншого. Її не викрили привселюдно, та «серце билосся як у спійманого шкідливого кошеняти» [81, с. 303], й вона сама не розуміла, чому якнайшвидше їй хотілося сховатися від усіх... Проте, можливо, муки роздумів над тим, що саме вона відібрала у Валька своїм доносом, допоможуть Лялі вилюдніти.

Про процес несподіваного викриття дитиною в собі нікчемності та дріб'язку йдеться в оповіданні «Синє ведмежа Гришка», в якому героїню Лесю просять доглянути маленького Павлика. Дівчинка бере хлопчика до моря, проте забуває про нього, загравшись із подругами. Лише надвечір подружки знаходять дитя в ямі серед бур'янів. Пізніше, коли Павликова мама щиро подякувала Лесі, вона відчуває провину та сором за свою байдужість. Автор з розумінням ставиться до

перших паростків совісті у дитячій душі: «немає нічого гіршого, коли ти сам про себе погано думаєш. Ніхто тобі не може допомогти...» [71, с. 346]. Оповідання В. Нестайка за жанровою специфікою близьке до притчі: у зрозумілій дитині формі йдеться про силу прощення й про те, як одна добра людина відкриває добро в іншій. А ще в ньому живе казка як реальність дитячого життя, де в іграшках втілюються найщиріші людські якості.

Алегоричний принцип закодований в оповіданні «Троє за парканом», у якому головний герой, незаслужено принижений, знаходить сили відстояти гідність і честь: він доводить свою непричетність до ганебного, примушуючи замовкнути трійку «за парканом». В цьому оповіданні відбилися трагічні миттєвості доби.

В оповіданнях В. Нестайка представлена новаторська для української дитячої літератури гендерна проблематика (навколо дружніх стосунків між хлопчиком і дівчинкою вибудовується сюжет заголовного оповідання першої збірки «Шурка і Шурко», змінюють сталі стереотипи персонажі оповідання «Переможець» тощо).

Про примирення осібних «хлоп'яче-дівчачих» стереотипів розповідається в оповіданні «Остання бомба». Головний герой Володька Лобода – це зразок «хлоп'ячості» повоєнного покоління. Його антипод – лідер «ворожої» сторони, Грицько Половинка, годиться «для ганебної ролі переможеного», котрий висловлює трагічне припущення, що хлопцям «воювати доведеться до пенсії», бо згідно «хлоп'ячого закону»: «війна – найбільш чоловіча гра» [85, с. 285]. Дівчатка не дотичні до «війни», бо, за висловом Лободи, – справжні «шмакодявки». Несподівано з'являється ініціативна Леся, яка вигадує для «мирних жителів» двору силу цікавих ігор і занять. Дівчатка починають жити сповненим сенсу життям. А коли Володька звертається до останнього аргументу – «водяної бомби», Леся не лише не відступає, але й не глузує з осоромленого задираки, а щиро («як сестра») пропонує допомогу. На цих радощах «військова техніка» знаходить «мирне»

застосування: Володька поливає Лесину розсаду.

В іншому смисловому навантаженні ця тема розкривається в оповіданні «Супутник «Ліра-3». У його художній структурі помітний Нестайків гумор. Герой розповіді недолюблює арифметику, так як збирається стати «не бухгалтером, а мандрівником». Не сумніваючись у власних силах, він разом із другом вирушає у «космос» на «супутнику»-діжці. Проте з'являється закохана у космос Таня, котра ледь не знищує задум хлопців, бо на відміну від хлопців вважає їх витівку грою, тому обіцяє пожалітися на них тітці Теклі. Враження «космонавтів» від «польоту» київськими схилами письменник передає серйозно, й тому читач з цієї витівки здебільшого веселиться. Зрештою, живі, злегка потовчені «винахідники» доходять висновку: без арифметики у космос не потрапити.

Але найбільш яскраво взаємини дітей змальовано в «космічному» оповіданні – «Космо-Натка». Оповідь від імені дівчинки ведеться лише в ньому та оповіданні «Переможець». Проте, головна героїня другого – Людка, типова дівчинка, а Натка – емансипована особа. Їй нестерпний сусід Котька, бо колись вони були рівними й товаришували, бо «були дітьми», а тепер ворогують і змагаються, бо «стали хлопчиськами та дівчиськами». Письменник описує ці «змагання»: хлопці тренуються «переносити» тишу в сараї, а Натка – у темній шафі; перші цілісінський день тренували вестибулярний апарат, гойдаючись на мотузці, а бідолаха гепнулася в калюжу, бо дякуючи старанням хлопців мотузка перетерлася... Зрештою, товариші здогадалися влаштувати «невагомість», зависнувши у щілині між будинками. І лише дякуючи сміливості, наполегливості та винахідливості Натки, залишилися живі. Спільне випробування ставить дітей у рівні умови, й хлопці запрошують дівчинку до гурту: «Готуйся з нами! Будеш першою Космо-Наткою».

Окрему тематичну групу становлять оповідання, присвячені художникові В. Євдокименку, що стали основою трилогії – «Пригода в кукурудзі» та «Тореадори з Васюківки». У них читач вперше зустрівся з Павлушею та Явою із

мальовничої Васюківки. Характери героїв, їхні вчинки в оповіданнях відрізняються від знайомих нам у трилогії. Наприклад, в оповіданні «бій биків» протиставляється «нудній» праці Сала (Гриця Остапенка) і в заключній частині твір підводить до повчання: «Що таке слава? Хтось сушить голову, вибрики видумує... і тільки сорому набирається. А дехто длубається в хліву, нікому в очі не лізе – і про нього пишуть...». Цього в трилогії, звісно, вже не знайдеш.

Отже, можна стверджувати, що вже в оповіданнях виявилися важливі риси художнього стилю та світоглядної позиції В. Нестайка:

- лаконічність описів і динаміка тексту;
- поступове «фокусування» читацького погляду (автор спочатку описує навколишнє загальне, згодом зосереджується на головному героєві);
- текст творів насичений конкретними подробицями, що точно вказують на час, коли відбуваються події;
- сюжет будується на конфлікті між видимою непоказністю та прихованими чеснотами чи навпаки;
- щаслива розв'язка можлива завдяки вірній дружбі та щирому сміху як способам розв'язання непорозумінь тощо.

Простежується у оповіданнях і стрижнева морально-етична настанова та прихильність до зображення дитини в художньому тексті.

З оповідань беруть початок витоки сюжетів, тем і проблематики, котрих В. Нестайко не залишатиме упродовж усього свого творчого життя. Оповідання письменника – це щира розповідь про минуле та сучасне, в яких читач обирає й буде власний простір. Хоча поведінка героїв виглядає дещо театралізовано, проте тогочасному повоєнному поколінню насправді було притаманне доросле ставлення до життя, наявність ряду внутрішніх обмежень, правил, глибоко вкоріненої регламентації як зовнішнього, так і внутрішнього світу тощо. Саме в цій психологічній достовірності виявляється художня цінність і правдивість Нестайка-оповідача, його душевна чистота, що не залишає байдужим читача.

2.2 Характер проблематики у повістях та діалогіях «Одиниця з обманом», «П'ятірка з хвостиком»

Упродовж творчого життя Всеволод Нестайко не розлучається з таким жанром дитячої літератури, як оповідання. Саме в його рамках письменнику вдається сфокусувати живий відгомін багатогранного дитинства в окремому випадкові з життя звичайної дитини. Також незмінними для письменника є теми школи та шкільного колективу, в яких він убачає особливий механізм для удосконалення людського характеру. Ці складові творчості об'єдналися – і в результаті утворилося таке унікальне в українській дитячій літературі явище, як діалогія в оповіданнях, їх у доробку письменника дві – «Одиниця з «обманом» (1976) та «П'ятірка з хвостиком» (1985).

Критики й читацька аудиторія сприйняли твір із захопленням, відзначивши високий художній рівень та глибоке занурення автора в дитячу психологію. Зокрема, І. Золотарьов вказує на протиставлення як основний засіб творення комічного в тексті, на трактування образу справжнього Учителя як людини «старої школи», щиро відданої вічним загальнолюдським цінностям, і на появу в творчому доробку письменника сатири. Критик порівнює В. Нестайка з Янушем Корчаком, якому подобалось писати про підлітків, у яких в перших індивідуальних кроках «виявляється сформована (чи не сформована) під батьківським дахом мораль» [21, с.68]. На гендерній проблематиці діалогії акцентує І. Васюченко, аналізуючи твір В. Нестайка у порівнянні з повістями В. Близнеця, О. Іоселіані, В. Машкової [7, с. 12] та відзначивши життєвість його персонажів і винахідливість щодо способів розв'язання складних обставин.

Найширше трактує діалогію В. Неділько, наголошуючи, що в ній йдеться не так про групу київських школярів, а про те, що: «всі люди – різні, що немає нецікавих людей. Що треба любити одне одного, любити людей і ставитися до них по-дружньому, ... що треба бути гуманістом. Вчить повість і взаємодопомоги,

навчає переборювати труднощі, любити природу й ставитися до неї, як до близької істоти...». Відстоюючи думку про цей твір перед лицем скептиків, що вбачали в цих життєвих творах – «наскрізь моралізаторські та сповнені прописних істин», критик акцентує на новаторстві та художній досконалості дидактичної складової діалогії. На його думку, це – «довершений художній твір, цікавий, розумний, веселий, наскрізь пройнятий Нестайковим гумором. Твір, в якому «моралізаторство» й «дидактизм» становлять органічну цілісність з усією образною системою твору, сприймаються природно й непомітно, як кисень при диханні». В. Неділько першим відзначив, що В. Нестайко, розповідаючи про кожного з школярів, зумів нікого не виділити, тим самим досягає ефекту зримої уваги до ближнього, допомагає зрозуміти, що кожний з його, на перший погляд, типових персонажів – «...цікава, неповторна особистість. Що куценьке життя кожного повчальне, багате...». Тому, діалогія «...учить пильно вдивлятися в себе, у свою поведінку, в ставлення до друзів. Вдивлятися і вдумуватися, оцінювати вимогливо й безсторонньо. І намагатись ставати кращими» [52, с. 99].

У першій частині діалогії «Одиниця з «обманом» «живих учнів» В. Нестайко шукає під час уроку у притихлих коридорах, можливо, Київської школи № 141, де свого часу працювала його перша вчителька – Ліна Митрофанівна. Прототипами більшості учнів легендарного 5-Б, образи яких зустрічаємо у творах В. Нестайка (Грицька Половинки, Спасокукоцького й Кукуєвицького, Дмитрухи), безперечно, стали друзі дитинства автора.

Першими героями, з якими автор знайомить читача, стає нерозлучна пара найменших у класі, «кругловидих, клаповухих і кирпатих» [81, с. 10] Спасокукоцького та Кукуєвицького. Напевно тому, що немудрі історії їх геройства на словах близькі з дитинства чи не кожному. Кульмінацією, «днів, сповнених подвигів і героїзму», стала трагікомічна пригода в лікарні під стоматологічним кабінетом. Проте, з цією колоритною парою читач зустрічатиметься в усіх «київських» оповідях В. Нестайка.

На перший погляд, важко знайти щось героїчне й у «тихому, нерішучому, сором'язливому» Шурику Бабенку, який (як і автор) з дитинства зростав у жіночому оточенні. Письменник правдиво передає перше «воротарювання» героя, коли той ціпеніє від страху перед м'ячем і власною безвладністю, та врешті-решт хлопчик осоромлюється. Так само точно описано й сцену «геройства»: «всередині щось клацнуло – наче зламалася пломба якогось запобіжника» [81, с. 23], і Шура поліз на чужий балкон. Дякуючи цьому опису, читачеві стає зрозуміло, що Бабенко з тієї «нерозважливої» миті відкрив у собі хоробрість – і став рівноправним членом хлоп'ячої ватаги, нехай навіть і у такий спосіб.

Антипод і «товаришка по нещастю» Шурика – Ніна Макаренко (Макароніна). Критики зазначали, що новизна цього образу полягає в тому, що з'явився тип фемінізованого підлітка, котрий бунтує проти «несправедливих» суспільних норм і стереотипів для дівчаток. Наприклад, І. Васюченко, відзначав, що бажання самоствердитись за будь-яку ціну, ставить героїню повісті в дещо принизливе становище, проте, водночас, наголошує, що образи «зразкових дівчаток» Світланки й Галочки чомусь не викликають щирої симпатії [7, с. 12].

Автор зі щирим співчуттям описує, як активні й розважливі дівчатка «помічають», що «хлопчачі» ролі у житті цікавіші та перспективніші. Якщо в оповіданнях бунтарські героїні – єдині представниці жіночої статі, то поряд із Макароніною письменник виводить образ еталонної жіночності – «невагомих» біленьких і чепурних подруг Галочку та Світланку. Цікавим є той факт, що паралельно з видимою доброзичливістю розповіді, письменник вказує, що дівчатка, йдучи шкільними коридорами, роблять це «ніби в театрі», тобто вбачає в такій «правильній» жіночності частинки чогось штучного, нещирого. Тому фінальна поява Ніни в образі «дуже гарненької дівчинки» сприймається не як перехід у стан «стовідсоткового» жіноцтва, а як період дорослішання.

Про те, що «дівчачий» світ може бути не абсолютно безхмарним, як видається з першого погляду, свідчить життєва історія Лялі Іванової та Тусі Мороз. Перша з

них – вродлива, егоїстична, примхлива, живе в забезпеченій родині. Друга – непримітна, проте добра й поступлива. Між дівчатками склалися складні стосунки, адже Ляля – емоційний і душевний недоліток, тоді як Туся – сформована особистість, що свідомо йде на поступки заради втілення мрій. Знайти вихід із складної життєвої ситуації вдається Лялиному дідусю-професору, котрий ставить онуку в аналогічну ситуацію, в якій завдяки їй нещодавно опинилася Туся, і тоді болючий досвід нарешті відкриває Лялі очі на стан справ.

«Хлоп'ячий» варіант подібних взаємин описаний в історії Юри Хитрюка («Фігура») та Ігоря Дмитрухи. Вищий і старший за всіх, але «добродушний і м'який» Юра «любив жарти і веселих людей». Спочатку хлопчик не помічав (чи можливо пробачав) товаришу глузування та образи-жарти. Та коли Ігор організував «полювання» на «бенгальського тигра», «мале й дурне» смугасте кошеня, Фігура жорстко поквитався з «кумиром». В цьому епізоді автор презентував добро в найприроднішому вигляді: сильне, незлостиве, яке виявляє власну перевагу, захищаючи беззахисних, і караючи егоїстичне зло.

В. Нестайко торкається теми перших дитячих міжстатевих стосунків, яку впевнено спланував ще в ранніх оповіданнях. «Спритний і вдатливий» хлопчик Котька з народження товаришує з «безталанною» Зойкою. Та в школі їхні стосунки починають віддалятися, адже «не личить» справжньому хлопцеві возитися з дівчам. Та з'ясувалося, що «мужньому» Дмитрусі байдуже, що трапиться з Котькою, а, натомість, «нікчемна» Зойка, не вагаючись взяла на себе провину давнього товариша. Після цього випадку хлопчина повертається до сердечних стосунків, перевірених часом. І «хлоп'яча громада» змушена прийняти його вибір.

Заплутані дівчачо-хлопчачі взаємини змальовує автор у розповіді про «женоненависника» Льоню Монькіна. Він захопився філателією тому, що не мав у цій сфері «ні тріумфу, ні суперників». Хлопчина випадково (як йому здавалося) дістав адресу ровесника Еріка з Німеччини. Льоня пише листа і – нарешті отримує відповідь. Проте адресатом виявляється дівчинка! Цей трагікомічний випадок та

приємна реакція дівчаток класу на неї прояснює героєві істину, що іменники «радість», «дружба» та «доброта» належать до «жіночого роду» і це «зовсім не означає, що чоловічий рід позбавлений» цих характеристик.

Драматично описано події про Павлика Назаренка та Тимка Довганюка. Протистояння з «ненависним» Тимком перетворило 4-Б на «внутрішньо сліпий» колектив. Варто було «одному з гурту» подивитися на Рудого власними, а не «колективними», очима, стає очевидно, що тому остогидла самотність, насправді він лагідний і добрий, тільки зацькований соціумом. Сцена, коли хлопчик намагається зліпити сніговика, вдаючи, що всі однокласники поруч, а він – один із них, вражає. Проте, саме поразка й безвихідь Тимка, який спромігся вистояти в протистоянні з класним колективом, але не зміг викотити снігову кулю без його допомоги, підштовхує Павлика очі до гурту, і до товариша Рудого зокрема: «Так плачуть ті, хто рідко плаче й соромиться своїх сліз. Так плачуть самотні й горді люди» [81, с. 67]. Допомога такому – честь, як і дружба з ним. Гармонію відроджено: перший ранок нового року зустрічає дружний дитячий гурт та кривобокий, проте усміхнений сніговик.

Драматична відсутність взаєморозуміння дитиною дорослого та толерантне сприйняття «ненависної» особи психологічно достовірно й художньо розкрито в історії Вовки Онищенка, яка стала заголовком для повісті. У дитячих очах «старорежимська смішнячка» Марія Василівна постає більш дивакуватою: понавигадувала якісь «одиниці з обманом» і «двійки-майже трійки», а сама не здатна сказати слова на протывагу своїй онуці. Тому 8 Березня, вкотре не дослухавшись слів вчительки, хлопча вибігає з класу привітати маму. А згодом з'ясувалося, що Марія Василівна з цього дня йшла на пенсію й попрощалася з усіма, крім Вовки. В. Нестайко передає дитячі стани, щоб описати розпач і самотність героя. А випадково почувши слова, що «одиниці з обманом» вчили «чесності й правдивості», хлопчик з гіркотою усвідомлює, що його невиправлена «одиниця» залишиться в його щоденнику назавжди. З розпачем він «раптом

уперше зрозумів усю безнадійність і непоправність цього короткого слова «ніколи» [81, с. 77]. Але, важливо, що внутрішній злам героя відбувся – Вовка почав помічати не лише власне, а й переживання інших, і йому стає страшно за власну «невиправність». Тому автор дарує хлопчині шанс на вибачення, щирі сльози полегшення, на розуміння того, кого він донедавна відверто ненавидів. Автор завершує повість, як і починав, невидимим на героїв, які в цей час пишуть контрольну. Різниця в тому, що тепер читач вже «знає» кожного з них і може передбачити людські долі, які перед читачем починають «проростати» в майбутнє.

В. Нестайко вирішив, що там, де є 4-Б, має бути й 4-А клас – тому у 1985 році повертається до «своїх» четвертокласників у повісті в оповіданнях «П'ятірка з хвостиком». У першій частині автор «підглядав» за власними героями, а в другій – діти самі приглядаються одне до одного, пізнаючи поміж себе «героя», який передав міліції гроші, загублені інкасатором. Окрім того, невідомий добродій виставляє учням незвичайні «п'ятірки з хвостиком» за добрі справи.

У повісті «П'ятірка з хвостиком» письменник фіксує паралельно поряд з дріб'язковими й злочинні риси дорослого світу, що пародійно, подекуди саркастично, інколи навіть карикатурно простежуються крізь дзеркало дитячого світу. Так, активістка Шурочка переконана, що з вожатими «сперечатися не рекомендується, а рекомендується визнавати свої недоліки і обіцяти їх виправити». Гонобобель впевнений, що: «справжні продавці знають як списати таку мізерію...» [81, с. 153] та що слова «державна – це ми» слід розуміти: «все державне – моє». В. Нестайко змінює характери дорослих образів: поряд із учителями та другорядними персонажами шкільного оточення учнів з'являються зухвалі продавщиці та скромний Герой Радянського Союзу, поступлива люб'язна баба Ніна та привітна тьотя Клава, непосидючий працелюб Іринарх Іванович і десантник Валера. Навіть вчителі стають іншими: немає глибини, щирої людяності, які були властиві «старорежимській» учительці математики з «Одиниці з обманом». Це люди нової формації, які співпрацюють з учнями на рівні

соціальному, а не духовному. Щодо образів учнів, В. Нестайко дотримується «зіставного» принципу для змалювання характерів-антиподів. Героями однієї частини стають «землетрус, пожежа, стихійне лихо» Гришка Гонобобель і «тихий, скромний і непомітний» Антоша Дудкін. Суспільний досвід прогнозував непоказному Антоші «заслужену» розправу, але «страшна» сила, як на диво, віддала перевагу мужності «маленької», але справжньої людини.

Несподівано «неправильною» з погляду суспільної норми видалася спочатку однокласникам поведінка Ромчика Лещенка, який «полюбив» мити посуд. І лише розповідь Героя Радянського Союзу все роз'яснила. Він відкрив підліткам секрет: щоб стати героєм, потрібно навчитися «робити те, чого робити не хочеться... Бо робити те, що приємно, що робиться залюбки, усі вміють. А от те, що важко, неприємно, боляче навіть, вміють далеко не всі. Але саме ті, що вміють, чогось у житті досягають» [81, с. 172]. Тому Рома взявся виховувати характер, миючи ненависний посуд.

Не пройшла перевірку досвідом думка, що життя підіймає на вершини тих, в кого батьки вклали «час і гроші», хто з раннього дитинства «розвинув свої таланти». Толя Красиловський відчував себе «ні на що не здатною людиною» [81, с. 178], бо його нікому було водити на гуртки. Аби стати героєм, хлопчик намагається врятувати кошеня, в той час, поки всі друзі – «розвиваються». Толик йде у темряву старого підвалу, переборює страх, але провалюється під сходи. Мужністю хлопчини вражений дорослий чоловік, орденоносець, який визнає і, водночас, жалкує, що його власний син на таке не здатний. З часом з'ясувалося, що Алик кинув скрипку, Богдан – фігурне катання, а Люся так і не стала відомою фігуристкою в зв'язку з тим, що кожного з них чекає власне покликання.

У творчості В. Нестайка зустрічаються повісті й драматичні розповіді, схожі на біблійні притчі. Наприклад, розповідь про Аллочку Граціанську та Любу Миркотан. «Добра, вихована, щедра» та ще й гарнесенька Аллочка визнана улюбленицею. Вона до кінця не розуміє, чому така привітна до всіх однокласниця

Люба її недолюблює. Таємниця розкривається зі смертю баби Ніни, бабусі Алли. Онучка не звертала на неї уваги, не переймалася проблемами літньої людини. Натомість посмертний лист баби Ніни змушує відкрити очі «її любій дівчинці» на справжній стан справ. І недолугі слова Аллочки «якби ж я знала...» вже нічого не варті: на острові її дитинства завжди стоятиме одинока, залишена нею на божу ласку баба Ніна... Письменник «відкрив» загрозливу суспільну виразку, щоб продемонструвати зародки втрати людяності, уваги та совісті. Адже цей твір тільки про «добрих» людей: ні батьки Алли, ні її бабуся, ні сама дівчинка не роблять нічого поганого, їхні вчинки не є порушеннями законів чи суспільних норм. Але тільки все це якось «не по-людськи».

Драматично розвиваються події в історії Івасика та Христі, в якій автор розкриває проблеми неповних родин. Головатий, «неусміхнений» Івасик дізнається лише у дитсадку від однолітків, що його тато не загинув, а його «зовсім не було», і тому маму називають «мати-одиначка». З того часу він усвідомив, що в світі їх лише двоє: «в тебе є я, а в мене – ти» [81, с. 233]. Натомість кучерява, весела Тіна проживає з татусем, бо мама-акторка їх покинула. Опинившись за однією партою, діти заприятелювали і їхні батьки також: разом облаштовували клас, відвідували театр і кіно. Так в класі народилася «найщасливіша і найвеселіша» сім'я. Івасик, відстоюючи своє право на любов і щастя, мужньо вийшов перед класом і по-чоловічому розставив крапки над «і»: «вона – моя сестра, і хто буде хихикати й теревенити – дам по голові» [81, с. 243].

Порушуються в повісті й питання дружби та «справжнього обличчя» людини. Так, в історії про Капітана Буля та Боцмана Васю постають дві пари дітей: Петрусь, який із дитинства уявляє себе капітаном, і «новенький» Вася, який погоджується на роль «боцмана»; красуня Аллочка та Оля, яка звикла принижувати саму себе, захоплюючись кимось. Випадок розкриває ество кожного: Капітан – не вміє плавати, зате Боцман – справжній друг, готовий підтримати «приниженого» Петруся, Аллочка – звичайна, а Оля – справжня героїня, готова

завжди прийти на допомогу.

Тему продовжують історії Дениска Черногуза, який «називається» десантником і відповідно поводить, та Валі, який докладає зусиль, щоб приховати власний страх. Тут прозаїк звертається до теми Вчинку та Випадку в житті людини. Втіленням найбільших страхів боягузливого Валі став незнайомий «Фрукт» із боксерськими рукавичками. Обставини склалися так, що поява «демонстративно» самостійного Валі стала порятунком від приниження, як виявилось, несміливого Фрукта. Хлопчик не став сміливцем, але пізнаний «успішний досвід» зробив свою добру справу: з того часу веселого та впевненого в собі Валю ніхто не зачіпає. Адже «не боягузів ніхто й пальцем не зачіпає, а як ти боягуз, то наче на тобі написано: кожен ліктем штовхне...» [81, с. 245].

Завершення повісті нестандартно вписує долі обох четвертих класів в «естафету поколінь». Із одного боку поряд із учнями з'являється постать вчителя праці – Іринарха Івановича. Він – жива історія й представник покоління «руйнівників і будівничих» світу, для якого найважливіше – «оперативна» праця. Водночас, втіленням майбутнього постає маленький Андрюха Миркотан, який вважає найважливішим людяність, саме ця «мудра й добра людина» [81, с. 284] виявилася автором таємничих «п'ятірок із хвостиком» – найвищих оцінок у житті за перемоги над власними лінощами, слабкістю, страхами, гордощами, егоїзмом.

Повість «Одиниця з «обманом» (1976) утвердила в творчості В. Нестайка тему міського дитинства. Місто постало в усій значимості історичного й соціально-просторового розмаїття уже в оповіданнях письменника. Лише на сторінках оповіді про буття київських четвертокласників наповнилося дитячим багатоголоссям. У подальшому гомін київських вулиць, сміх і сльози зрослих серед його пагорбів і новобудов поколінь виплескуватиметься у драматичні й, попри все, світлі книжки В. Нестайка.

Своєрідним місточком між світом «сільського» («Тореадори...») та «міського» («Одиниця з «обманом») дитинства стала повість «Пригоди Грицька Половинки, а

також Котьки Швачка, Чайника, Петікантропа та деяких інших у воді, на суходолі і в міжпланетному просторі» (1978). Відрядивши одного з четвертокласників (Котьку Швачка) «на село», письменник отримав нагоду не лише очима сільських хлопчаків «оцінити» столицю, а й роздивитися в наближенні українське село з погляду київського школяра. Побачене насторожує: у Капустянах бракує добрих доріг, порожній сільмаг, працездатні жителі – цілодобово на роботі включно зі школярами, а головне, справжнім «нащадком» духовних традицій виявляються не зледащілі уродженці села Чайник і Петякантроп, а міський хлопчик Грицько Половинка, волею випадку вимушений жити у діда. Хоча письменник акцентує позитивні зміни (Света буває в опері частіше за киянина Котьку, діти листуються з ровесниками з Німеччини, знають про останні новини науки та фантастики тощо), Капустяни справляють враження не живого села, а дивного простору, що відійде за лаштунки історичної сцени, як тільки роз'їдуться відпочиваючі та вимруть діди й баби. Але саме на цих легендарних просторах стає Людиною киянин Котька.

Твір побудовано за принципом театральності. Так, Котька прагне у «справжнє село», щоб програти всі ролі й ситуації, про які розповідав Дмитруха. Але життя – не гра. Тому ключовими для розуміння закладеної ідеї стає трактування автором Шекспірівської фрази «Весь світ – театр, і люди в нім – актори»: «Ех! Любий читачу! Якби то в житті було, як у театрі – спершу репетиція, а тоді вже спектакль... Але пізно! Не переграєш. У житті репетицій не буває. Одразу грається спектакль. І хоч бийся головою об стінку – нічого не допоможе. Спектакль закінчено, публіка розійшлася, грати нема перед ким...». Отже, дозволяючи своїм героям награтися, письменник дає змогу прорепетирувати майбутні дорослі вчинки, внести корективи в обраний образ, а з іншого, усім перебігом подій доводить, що «гратися» у життя не вийде ні в кого, що рано чи пізно доведеться «повернутися на Землю» і ставати Людиною.

Критика неоднозначно сприйняла повість. О. Єфимов вважав, що секрет її успіху у тому, що «дітям просто цікаво читати книги, де так багато подій,

несподіванок» [17, с. 57]. Він відзначив, що герої В. Нестайка, як і герої Марка Твена «живуть цікаво,... пізнаючи світ, щоденно пізнають себе», а сам автор у буденному знаходить те, що «міцно тримає увагу читача». Та найважливіше для критика, що письменнику вдалося створити сучасних героїв («ну просто сьогодні, тільки-що побачені. В житті їх багато, а в книгах – поки ще недостатньо») [17, с. 58]. В. Неділько зазначає, що автор «віддає данину невибагливому сміхатству», річ «дещо розтягнена, багатослівна і, сказати б, перевантажена дріб'язковими епізодами, що не мають істотного значення для розвитку сюжету» [52, с. 91]. Твір рясніє авторськими ремінісценціями, докладними описами та «вставними» епізодами. Але саме так, багатовимірно, не тримаючи увагу лише на головному, бачить світ дитина, і письменник художньо достовірно відтворює це бачення.

Вводить автор «недитячі» епізоди, покликані озвучити власну позицію щодо дразливих питань. Нехтуючи «правдою-маткою» Котьчиного тата й не переймаючись його закидами на свою адресу, начальник каже: «Краще хай говорить, ніж думає і мовчить. Якби всі говорили те, що думають, легше було б порозумітися». Є в творі колоритні образи сільських старожилів (дід «Жива природа», пасічник Мирон, баба Надя), майстровитих «рукатих» чоловіків (батько Котьки, комендант бази) та митців (ілюзіоніст Аврамчук). Ці образи позначені «дитинністю» – наївною чистотою веселих задумів, безпосередністю реакцій, здатністю прийти на допомогу й радіти світові та людям. Слід віддати належне й мові твору: діалоги й описи сповнені смаковитих характеристик і зворотів («їжі, як на Маланчину свадьбу»), дотепних порівнянь («найбільше хотів у цю мить бути жирафою»), словогри (планета Укриц Анера (Арена Цирку), галактика Яізюлі (Ілюзія)) та «промовляючих» прізвиськ (Петякантроп, Котька) тощо.

У повісті В. Нестайко вперше задекларував, що змальовує «звичайних», типових людей. Ця більшість і творить епоху та народ. Центральний персонаж оповіді, знайомий із повісті про 4-Б Котька Швачко, – «не головний герой», бо

«такі, як він, не бувають головними героями. Такі, як він, – це маси. Таких тисячі і мільйони...». Зате сам він помічає все й до всього намагається бути дотичним, тільки керується словами «авторитетних» людей на кшталт Ігоря Дмитрухи. Котю шокує, що саме йому довелося вступити в контакт із інопланетянином, бо це «неправильно». Такі значимі речі мають ставатися з «Дмитрухами», з яких виростають ті, «хто дивує світ», а не з «Котьками», з яких будуть «лікарі, інженери, актори аматорського театру – звичайнісінькі собі люди».

Котьці автор віддає власні роздуми над сенсом і проблемами життя. Так, хлопчик переймається: «Як важко тримати таємницю! Розпирає тобі груди, ламає ребра – рветься до людей. Де взяти сил не пустити її з язика?», або дивується: «Диваки ті дорослі! Тут не знаєш, як його швидше вирости, як швидше зробитися дорослим, щоб кимось стати, щоб мрії здійснилися, щоб щось у житті таке зробити... Самі неприємності. Весь час доля по носі клацає: то спіткнешся, упадеш, то щось розірвеш, розіб'єш, поламаєш... весь час тобі рота затикають..., весь час щось забороняють, не дозволяють...».

Котьчиними очима читачі бачать «справжніх сільських хлопців» – довготелесе «ледащо» Васю Чайника та «драчуна за справедливість» Петюкантропа. Ця пара – пародія на героїв «Тореадорів...»: у їхніх фразах («Хто все життя в гною буде бабратися, а хто – в космос зможе полетіти», «Що ви у подвигах тямите?!») чути відгомін Явиних сентенцій. Як наголошує В. Неділько, хлопці не перевиховалися, а «лише замислилися», і то – на рівні «гри» (зауважили, що зневажений ними Грицько «набагато краще підготовлений до зустрічі з пришельцями, бо він справжній друг, щира людина, яка поважає інших, не цурається праці й готовий допомогти кожному, в чому зможе») [52, с. 96]. У житті хлопці залишилися такими ж егоїстичними та нездатними на людські вчинки, і їм «ще дуже й дуже готуватися треба до запуску на Землю».

«Загадка старого клоуна» (1982) – «київський» твір В. Нестайка. Це «історико-пригодницький роман» (за визначенням автора), розповідь про глибинні складові власного життя й творчості – почуття єдності з людьми та радості буття.

Головний герой твору Стьопа – живе продовження роду сільських «шалапутів» і «жевжиків» стає киянином. Вирваний із рідної стихії, вимушений заново вибудувувати стосунки зі світом, хлопчик знаходить чимало хиб. Письменник поселив героя у 4-Б класі. Тепер це шестикласники й завоювати їхню прихильність непросто. Тому замість стати веселуном, Стьопа зробився загальним посміховиськом, «Мухою». Самотній і розгублений він знаходить єдину розраду – подорожі Києвом, серцем якого стає цирк (саме цирк – центральне місце в Ластовинії, а клоуни – її найдостойніші жителі). І не тому, що тут він колись визначився зі своїм майбутнім, побачивши виступ Олега Попова, – вистави заряджають Стьопу «гумором, сміхом», він «готовий триматися і не здаватися». Життєдайна радість, продукована у неймовірному й справжньому й живому світі арени, повертає виштовхнутій за межі уваги ближніх дитині інтерес і довіру до життя. Останнє критика вирізняє як основу характеру героя.

У цирку зустрічає герой диво в образі незнайомого літнього чоловіка з примітною зовнішністю на прізвисько Чак. Повіривши в історію колишнього клоуна, Стьопа вирушить у найважливішу мандрівку – спершу за легендарною «сміх-травою», а зрештою – на пошуки джерела справжнього сміху, того, що повертає до життя та робить людяним. Поступово історія Чака-гімназиста розгортається в оповідь про трагічну долю клоуна П'єра та його коханої Терези. Читач знайомиться як зі звичайними добрими людьми (бляхарем Йосипом, арсенальцем-піротехніком Ф. Смирновим), так і зі спадкоємцями таємниці «сміх-трави» (дідом Хихинею, запорожцем Тимохою Сміяном, скоморохом Губою) та огидними типами (малий шантажист Слимаков, підступний Анем, монахи-кати Ігнацій та Боніфацій), отримає змогу опинитися в Києві різних епох, доторкнутися до його живого, докладно описаного життя (поблукати цирковим закуліссям,

пройти вулицями й присілками кінця XIX ст. і років війни, поринути в гомін Євбазу, відчутти дотик плетених крісел перших трамваїв і холодних стін в'язниці чи келії). Ця мандрівка розгортає перед підлітком картини буремного буття Міста, виявляє нерозривність долі його жителів, кровну пов'язаність людей. Зрештою, пошуки приводять хлопця до одного зі страчених у повстанні 1068 р. скоморохів – Терешка Губи. Саме тут, побачивши, як людська радість під дією «хміль-зілля» обертається безумством і безволлям («засвітившись сміхом із середини», натовп вибухає злістю, непогамованістю найнижчих лютих інстинктів), Степан розуміє, чому так притягує лихих людей «сміх-трава». А добрі, як переконується герой, і так мають у собі іскру радості, що може зігріти та надихнути до життя ближнього.

Фінал роману неочікуваний. Зазирнувши в майбутнє, Стьопа дізнається, що став токарем, і всі інші теж – «звичайні» хороші люди. Та мрія Чака справдилася, бо в цирку йде вистава за Стьопиним сценарієм, в якому ожили персонажі дивовижної подорожі.

Є у творі й звичні для письменника розповіді з сучасного, пов'язані з появою в 6-Б хлопчика-актора Сурена та щоденним життям Степанової родини й однокласників. Є обов'язкові для В. Нестайка всюдисущі «діди». Але тепер це своєрідні «внутрішні легенди автора»: казковий «лісовик-інспектор по Києву та області» Єлисей Петрович, реальний і дивовижний силою пам'яті клоун Чак, «легкий вдачею» та незламний духом Хихоня й, глибоко автобіографічний «неповажний, несерйозний» і «хлоп'якуватий» дід Грицько. Саме він відкрив онукові таємницю сміху: «Радість повинна бути не від трави. То тільки коровам від трави радість... Сміх – справа колективна... тримайся людей, Стьопо!».

У 1986 р. з'явилася ще одна «київська» книжка В. Нестайка «Таємниця Віті Зайчика», що окрім знайомих читачеві творів («Пригоди Грицька Половинки», «Синє ведмежа Гришка») містила повісті «Дивовижні події в 6-Б» та «Таємниця Віті Зайчика», побудовані за спільним принципом: картини буденного життя школярів, написані в формі психологічного оповідання, чергуються з вигаданими

пригодами, стилістично близькими казкам письменника.

У першій повісті перед нами б-б. Це вже інші діти й школа, хоча, звичайно, в чомусь вони подібні. Але тепер письменника цікавить доросле життя довкола, що їх формує. На тлі розповіді про «злочин» і самовикриття двох друзів, присмаченої вигадками одного з них, розгортається докладний зріз буття київської інтелігенції кінця ХІХ століття. Дитячі персонажі слугують засобом розгортання сюжету, а в характерах героїв пари «видумляки»-мрійника та «абсолютного реаліста» не з'являється ніяких нових рис. Серед персонажів привертає увагу образ «крученого, нещирого, лукавого» Агашкіна. Хлопчик – породження часу, коли «еліти» почали відчутно віддалятися від «народу». Якщо раніше в «Одиниці з обманом», академік Іванов припинив возити онуку на машині до школи й обурився її поведінці, то Агашкін зростає в атмосфері свідомого наголошування на власній винятковості («Він начебто одверто й не зазнавався, не зневажав інших, але разом із тим дивився на звичайних людей із співчуттям, великодушно прощаючи їм їхню звичайність»). Хоча автор визнає, що в хлопцеві є «щось гарне й навіть привабливе» (скажімо, «моторна вигадливість», здатність на авантюру, відсутність страху перед життям). Тому саме Агашкін проголошує тезу, що на новому рівні розкриває ідеал, сформульований батьком-фронтовиком із оповідання «Лист»: «Жити треба цікаво. Не сидіти довбнею перед телевізором. І не стояти в куточку, чекаючи... Треба самому бути творцем свого щастя».

Новим типом загадковий Прометей Гаврилович, зовнішність якого нагадує Тараса Шевченка, як його описували сучасники: невисокий, гарний, кремезний і дужий. Персонаж втілює образ українських «в'язнів совісті», усіх тих «неугодних», котрі на час написання твору отримали змогу повернутися на Батьківщину. Син мрійника-сталевара, про минуле якого ніхто нічого не знав, ставши завгоспом, швидко навів лад у школі та завоював повагу учнів. Його вчинки й духовна вивершеність привернула увагу як «модерної» Жориної мами-хіміка, так і «класичного» Лесиковаго дідуся-реставратора, устами яких письменник оцінив

колись відторгнутих суспільством «неблагодійних» титанів: «Цінний чоловік! Чиста душа! Жаль, що таких не дуже багато...». Втрата Прометеевого вогню призводить до «здичавіння» світу у фантазії Лесика й саме задля визволення Прометей Гавриловича об'єднуються в цій фантазії діти й учителі. Бо тільки він один і вірив, що люди варті кращого.

У повісті створено цілісний портрет педагогічного колективу школи. Кожного з учителів змальовано без уточнення внутрішніх характеристик, які замінює «ярлик»-прізвисько, дане учнями на основі грецької міфології. Власне, оці «педабоги»-«олімпійці», котрі діють як єдиний узгоджений механізм і по одинці не можуть бути оцінені, й втілюють «державну машину», «громаду» тощо. Їхній «товариський суд» над Прометеем Гавриловичем, повсякчасна правильність і безпомічність перед реальними викликами (невиправна «трійця», учень, котрий вийшов на карниз тощо) тривожить і дратує.

Основна колізія твору розгортається навколо очікування та появи академіка Іваницького, який є рупором провідних ідей. Йому віддав письменник суто автобіографічне зізнання: «Все життя заздрю художникам. ...Бо вони бачать світ так яскраво, так своєрідно, як ніхто. І помічають те, чого не помічають інші. Вони завжди несуть людям тільки радість, тільки насолоду, роблять людей кращими...». Говорить герой і про совість як визначальну рису людського ества «найвизначальніша риса виду «гомо сапієнс», по-моєму, зовсім не розум, а саме совість... Але риса це не вроджена. Цю рису треба виховувати в собі. Все життя». У промові академік розкриває проблему омніциду та відстоює гумор і сміх як засоби відновлення душевного здоров'я.

Щодо пригод у «доісторичні» часи, то вони стилізовані під дитячу розповідь і сприймаються як «сміховина», можливість відволіктися від заскладного для сприйняття тексту, обтяженого натяками, побутовими описами, відступами-дискусіями.

2.3 Ментальне коріння казкарської творчості Всеволода Нестайка

Літературна казка вивела В. Нестайка у перші ряди дитячих письменників. Критик В. Неділько вказує, що вже першою казкою «В Країні Сонячних Зайчиків» В. Нестайко заявив про себе як про «письменника самобутнього, з оригінальною манерою письма, з умінням творити казкові образи й ситуації, спираючись на традиції літературної казки, але не йдучи в їх річищі, шукаючи нових обширів у казковій фантастиці, сміливо вводячи в казку гумор» [52, с. 97].

Цілком справедливо А. Костецький називає В. Нестайка «монополістом, творцем і владарем казкових країн у нашій літературі, яка твориться для дітей» [69, с. 5]. На сьогодні письменник написав низку казкових повістей для наймолодших, витворивши національні в суті, впізнавані та неповторні світи Сонячних зайчиків і Лісової школи, подарувавши юному читачеві чарівних, неймовірно справжніх і сучасних Колька Колючку та Косю Вуханя, Грайлика й Терентія, Веселесика й Журавлика та ще низку породжених українською міфопоетичною та ментальною суттю персонажів, котрі вільно почувуються в ряду найвідоміших світових дитячих казкових героїв.

В. Нестайко в кінці 50-х років звернувся до жанру казки. У 1959 році була опублікована перша казкова повість «В Країні Сонячних Зайчиків». Письменник стверджував, що, можливо, його звернення до казки і не було таким вже випадковим. Казка жила з ним все життя, ще з дитинства. Про це він напише в автобіографії: «Колись ми з моїм двоюрідним братом Толею Сулименком із захопленням малювали різних казкових героїв: королів, принців, принцес і, звичайно ж, чаклунів та представників різних темних сил. Адже без злих сил жодна казка не обходиться. Тоді вирізали їхні фігурки і розігрували сценки з придуманих нами казок. А потім була неперевершена «Лісова пісня», герої цієї лісової феєрії полюбилися мені на все життя. Читав я також багато українських народних казок, особливо подобалась мені казка «Котигорошко» – там багато дії».

Дослідники найчастіше звертаються саме до казкової творчості В. Нестайка.

Так, О. Гарачковська наголошує, що: «Письменник завжди пропагує дітям прості, однак вічні цінності – дружбу, взаємодопомогу, доброту, тонко вплітаючи мораль в опис захоплюючих світів та подій». А задля того, аби читач «відчував звичне для себе середовище, міг ототожнювати себе з героями», осучаснює міфологію, «даючи до рук героям... комп'ютери та мобільні телефони» [10, с. 65]. Дослідниця вважає, що домінантним засобом організації сюжету та образної структури його казок є «індивідуально нестайківський часопросторовий континуум», а їх ідейно-дидактичний каркас формується на основі фольклорних «виховних кодексів» («кожному конкретному вчинкові відповідали «форми розплати»). Засвоюючи загальнонародні уявлення, В. Нестайко використовує лише ті з них, що узгоджуються з його поглядами [10, с. 69]. Також дослідниця виявляє у творах письменника відбиток часопростору, в якому він живе і формується.

Найбільш чітку загальну характеристику казкової творчості В. Нестайка дав В. Неділько, відзначивши попадання текстів письменника «в тон» із казковими творами М. Трублаїні, О. Іваненко, В. Бичка, Н. Забіли, А. Шварца, С. Михалкова, С. Маршака та «жартівливе переосмислення» в них дійсності. Серед головних рис казок В. Нестайка вчений називає «самобутність, яскравість, неповторність ліплення казкових образів, побудови сюжету казки, а головне – переконливість і невимушеність розповіді, гумористичне забарвлення». Важливо, що В. Неділько чи не першим наголосив, що «тонка іронія, незлобивий жарт, приправлене посмішкою чи й сміхом повчання, гумористичне осучаснене осмислення подій, образів, реалій нашого життя не просто викликають інтерес у дітей, а й посилюють виховний вплив казок В. Нестайка». Натомість, власне інтерес дітей до читання зумовлюють «введені в казку «опорні точки» з сучасної реальності, «емоційна напруга розповіді» [52, с. 97]. Тому гумор у творах письменника – не мета, а суто художній засіб «наче між іншим, по-доброму кепкуючи, торкається він гумористичним пензлем якусь деталь – і вона виступає ясніше, чіткіше підкреслюючи якісь окремі вади нашого побуту» [52, с. 99].

В. Неділько вирізняє у творчості В. Нестайка казки-притчі та казки-повісті. У першому випадку загальний принцип фольклорної казки конкретизується: «Виділяється якась певна теза, підкреслюється певна риса, найчастіше – негативна, і весь художній заряд казки спрямовується на донесення до читача авторської оцінки зображуваного. Вся художньо-образна система, розвиток подій, увесь стрій казки підпорядкований вимогам дидактичного звучання». У другому – дидактичне поступається реалістичному: «За образами, сюжетними поворотами, зовнішніми атрибутами подій і інтер'єру чітко проступають сучасні прикмети, конфлікти, клопоти. Герої... набувають досить-таки умовних прикмет фантастичних персонажів..., а сюжет залишається при цьому цілком реальним, із яскравими й точними прикметами сучасності» [52, с. 98].

Трилогію «В Країні Сонячних Зайчиків» В. Нестайко писав упродовж сорока років. Початок їй поклала однойменна повість-казка, що вийшла друком 1959 р. і засвідчила прихід в літературу для дітей обдарованого казкаря. Книжка, що полюбилася читачам, була добре сприйнята критикою, хоча В. Малець і закидав авторові, що той розтягнув експозицію твору та «замість правильних понять пропонує дітям вигадку, котра не має під собою ніякого ґрунту» [44]. Нині подібні зауваження звучать дивно, бо нікому не спадає на думку відібрати у дітей Распе, Носова чи Роулінг на тій підставі, що вони «спотворюють» реальність. Саме з цих позицій відстоюють твір Ю. Ярмиш [115, с. 267] і О. Гарачковська [10, с. 75], переконуючи, що віра у казку не зашкодила жодній дитині, а лише стимулює й розвиває її уяву та креативне мислення. Натомість В. Костюченко наголошує, що саме з цієї книжки починається Нестайко-гуморист, і альфою й омегою його творчості стала сформульована в ній сентенція «сміх – найкращі ліки від усіх хвороб» [37, с. 29].

У трилогії письменник витворив неповторний часово-просторовий континуум, в якому гармонійно поєдналися міфо-поетичний простір українства та обшир індивідуального досвіду автора. Як доводить О. Гарачковська, у казках

В. Нестайка сюжетний хронотип підпорядковується морально-етичним принципам і визначає основну канву розповіді. А конкретика місця (це завжди певна місцина: Ластовинія, Рудоград, Лісовий масив тощо) та часу (для трилогії це 60-80 роки ХХ ст.) розкриває «соціально-історичний хронотоп і національний український колорит» оповіді. Дослідниця відзначає наявність у трилогії іронії та натяків, зрозумілих лише дорослим, і те, що диво присутнє лише в безпосередньому «нині» героїв, тоді як їхнє майбутнє завжди «не чарівне». Таким чином реалізується достовірність письма та віра у здійсненність казки [10, с. 69].

Власне, у трилогії в захоплюючій формі розповідається про боротьбу добра та зла, світла і темряви в душі людини. Це протистояння виявляється у знайомих із дитинства образах сонячних зайчиків і Морока.

Перші – втілення всього доброго – беззаперечна знахідка В. Нестайка. Це опредмечений образ добра як щастя, мети та способу людського буття й водночас самобутні казкові персонажі. Зайчики – символи найпозитивніших людських рис, «скромні й не звикли, щоб їм дякували. Вони завжди робили свої добрі вчинки безкорисливо і таємно», вони «ховаються у твоїй веселій усмішці, у твоїх очах, радісних і щасливих. ... завжди, коли тобі гарно і весело, коли ти робиш чесну і хорошу справу – сонячні зайчики поряд з тобою». А в казці вони мають руде забарвлення, воюють з хмаровиками-громовиками, паном Мороком і його посіпаками, працюють в сонячній паровій машині та на кузні, допомагають лікарям, проводять наукові дослідження тощо. А ще вони – невловимі, хоча й залежні від сонця та дзеркалець і мають побратимів – місячних зайчиків, які відрізняються лише білим кольором і тим, що працюють вночі: разносять щасливі сни, не допускають до людей страхів. Проте, головна риса світлих зайчиків – при їх появі «забувається все погане, зле й вороже», бо «вони існують тільки для того, щоб робити життя людей світлим і щасливим». Ці чарівні істоти діють на сторінках трилогії і як спільноти, і як самостійні персонажі. Серед останніх – колоритний дядечко Ясь, дотепник Терентій, відважні Сяйвик і Олелько.

В. Нестайко вигадав ряд казкових країн, центральне місце серед яких посідає Країна Сонячних Зайчиків – казковий ідеал демократії: серед сонячних зайчиків немає «ні начальників, ні підлеглих. Усі вони рівні у правах між собою». Формально Країна Сонячних Зайчиків – дивовижний квітник, де одночасно квітнуть усі квіти світу, які переплітаючись, утворюють будиночки та інші присадибні споруди. Письменник описує садибу та щоденні клопоти родини дядечка Яся, пригощання ароматами, відпочинок на квіткових ліжечках, околиці та центральні споруди. Згодом з'ясовується, що саме з цієї країни світла, добра й знань приходять кращі вчителі й щороку повертаються туди на курси.

Країну Місячних Зайчиків описано лаконічно. Це квітник нічних квітів, що розташований на вершині гори Селенги. Центральна споруда – Срібний Палац Несподіваних Радощів, в якому живуть місячні зайці – «найбільша радість з усіх», їх намагаються приносити дітям, щоб вони підказували у снах добрі ідеї.

Особливе ставлення у казкаря до квітів. В. Нестайко перераховує їх види і створює вставні легенди про кульбабку, соняха та сон-траву. Згодом зустрічаємо подібні оповіді про «недобрі омелу та вовчі ягоди», художньо тлумачаться назви та властивості матіюли, ломи-каменя, дурману.

Світлим сторонам протистоять темні. Так, у Хуліганії ненавидять дітей (жителі регочуть лише від дитячих страждань), бо, втрачаючи їх, будь-яка країна втрачає майбутнє, а хуліганці обожнюють підкорювати інших. Карикатурно виглядає «дурне й темне» плем'я хмаровиків-громовиків на чолі з Царем Громом і нервовою Царицею Блискавицею, які постійно сваряться. Заснована Мороком Зландія нагадує кооператив «Три погібелі» з «Пригод у Гарбузях», з тією різницею, що саме тут опиняється ніде конкретно не локалізована у першій книжці трилогії Печера «Тридцять три нещастя» з усіма хворобами світу, а також погребня з прихованими в ній палатами Морока та підземна крамниця «Чарівниця». Світ Зландії модерновіший за своїх попередників: місцева вража сила має не суто казкові атрибути (сік рослини-дорослини), а й новітню реактивну

ступу, транзисторну мітлу, чарівні крила тощо. Проте, це – звичайний людський світ, вміло спотворений Мороком. Але достатньо «замороченим» діткам глянути у чарівне дзеркало – темрява спадає, а все навколо відновлюється. Країна нічних кошмарів Страхолюндія, розташована «у Вражому Лісі за Чорним Озером», вона пов'язана з фольклорною традицією: усі персонажі, крім очільника, запозичені з народних казок.

Кожна з частин трилогії має головного героя, який виступає рупором ідей автора. У повісті «В Країні Сонячних Зайчиків» це дев'ятилітній сирота Веснянка – «кмітливий і моторний улюбленець». Головний герой повісті «Незнайомка з Країни Сонячних Зайчиків» – четвертокласник Вася Глечик ніби запозичений зі шкільних повістей письменника. Хлопчик сміливо йде назустріч пригодам і стає переможцем там, де його показний друг Валера раніше зазнав поразки. Міць героя у внутрішній цілісності: як і Веснянка, Вася уважний до інших, бо відчуває себе його природною складовою світу. Йому соромно за людей на понівеченій галявині та біля забрудненої річки і боляче поряд із оберненими на «вражу силу» однокласниками. Незнайомка стає для Васі старшим товаришем, що йде поруч. Завдяки їй герой усвідомлює: «всі дорослі – колишні діти», а отже «лихі, погані люди ... беруться з колишніх дітей – ледарів, ябед, хуліганів, егоїстів...».

Головною героїнею третьої повісті трилогії «В Країні Місячних Зайчиків» стала дівчинка Ганнуся (Нуся), котра «любить людей і завжди намагається покращити людям настрій». Вона вирушає вслід за сонячним зайчиком Терентієм у казку, підтримує ініціативу інших: в Країні Місячних Зайчиків безстрашно проходить крізь страхи та темряву, в Страхоляндії рятується з Цибулькою від Баби Яги тощо. Вона думає про спільну справу та потреби інших, а оточуючі віддячують їй симпатією та прихильністю. Пригоди навчають Нусю ініціативності в добрих справах, адже «дарувати комусь радість – це ж і самому радість! І, може, найбільша радість на світі».

Трилогія завершується закликком: «якщо ти можеш подарувати комусь

несподівану радість – даруй не вагаючись!», тільки так можна перетворити буденність на казку, серед мороку відшукати свого сонячного зайчика.

Отже, за допомогою казки автор наближає до дітей сенс найглибших філософських одкровенень людства: щастя – бути потрібним, зло віддячує лише злом, добро і світло, як морок і страх, в життя приносимо лише ми самі.

Повість-казка «Пригоди близнят-козенят» (1972) – динамічний трагікомічний твір про відповідальність людини за себе та довколишній світ, щастя бути людиною. Сюжет «розгортається стрімко, кожний епізод, немов кадр кінофільму, сприймається візуально, у ланцюговому єднанні сцен, колізій» [10, с. 72].

Головні герої твору, близнюки Вітя та Вова, живуть щасливо, проте почуваються невдоволеними через щоденні обов'язки: стежити за собою, бути ввічливими, не капостити. Письменник дає їм можливість відчутти на собі всі принади життя «не людського»: близнюки перетворюються на козенят і потрапляють до казкової Пуршамії. Після низки пригод, примірявши на себе «чужу шкуру», хлопці розуміють: бути людиною – щастя й, водночас, велика відповідальність. Паралельно вони усвідомлюють силу материнської любові та важливості співчуття одне до одного та живого в цілому. Пригоди в Пуршамії змушують пригадати як свої «нелюдські» вчинки минулого, так і всі вигоди «людського» життя, на які вони раніше не звертали уваги: хлопці сумують за щоденними справами, смачною їжею, веселими розвагами. Пуршамія «відпустила» їх в людський світ, коли герої почали думати не про себе, а про інших (відчули, як хвилюється мама). Ця казкова країна – своєрідний «виворіт» звичайного світу, яка розташована за залізною брамою на «зворотньому боці» річки. Там усе керується виключно навколо примх Королеви Пуршами, люди живуть у страхіві й відчаї, а все живе знищується без жалю і потреби. Втекти звідти можуть лише гості, але не корінні жителі. Можливо, В. Нестайко свідомо створив образ «радянського світу», де люди були приречені на довічне «щастя» страху та залежності за «залізною завісою». До цієї думки схиляють і типи корінних жителів. Дядько Кінь –

заляканий «запроданець і зрадник», готовий «за жмуток сіна зробити будь-яку підлість». Вартовий Кабанюра безініціативно виконує свої обов'язки, не помічаючи нічого довкола. Брехливі, боягузливі та жорстокі Різник Бош Бермак і кухар Бом Штекс пов'язані брудними обов'язками. Хурман Тпрукало-Нокало та сторож Гицельцап – «жадібні як усі посіпаки». А Королева Пуршама нагадує розбещене дівчисько: зла, жорстока, вередлива, б'є підданих, знущається над тваринами. Мешканці звикли до страху і вибудовують стосунки у його межах, тому поведінка Королеви нікого не дивує. «Людьми» в Пуршамії залишилися лише звірі, які втікають, ризикуючи, допомагають одне одному та хлопчикам. Критики відзначають, що «попри постійне очікування героями смерті, казку читати навіть весело» [10, с. 72]. В основі вигадки – правда життя та любов до людей, тому висновки сприймаються як одкровення героїв, які віднайшли в собі людяність.

Казка «Пригоди журавлика» (1979) – перша казка В. Нестайка, де вперше головними героями стали птахи та звірі. У центрі історії – протистояння доброго та мужнього Журавлика, який, як тільки «вистромив на білий світ свого довгого цікавого носа» [84, с. 3], почав радіти життю та красі світу, та професора комахознавства Жабурина Жабуриновича Кваквакума, який вичитав у Книзі Джерел, що журавлі «приносять всім лише сльози і печаль» [84, с. 4]. Журавлик не бажає повірити в професорову правду: вона не відповідає поклику його серця. Він утверджується в світі гарними справами, тоді як «мудріший із наймудріших» лиш озвучує тривіальні істини так «здорового глузду»: «Кожен мусить робити те, що він мусить» [84, с. 28], або «Доля завжди карає тих, хто не погоджується» [84, с. 29] тощо. Зрештою з'ясовується, що і мудрість, і Книга – це більше вигадок самого «професора», який є звичайнісінькою старою жабою.

Розпочинаються неймовірні пригоди Журавлика з бажання вибачитися перед «авторитетом»: розшукуючи «професора», він зустрічає чижика Ціві-Тівіка, який відкриває малому істину: в житті головне – справжній друг. На довгому шляху герой знайомиться з різноманітними персонажами. Це і волелюбний добрий пес

Грай, і активний горобчик Чик Чирикчинський, і насильно вивезений із рідного лісу їжачок Колько Колючка, і підступний нахабний кіт Мордан та ін. Журавлик прагне прийти кожному на допомогу, бо його велике серце відкрите до всіх.

Люди відіграють у казці другорядну роль: через їхнє ставлення до природи письменник розкриває суть людяності. До прикладу, дядя Женя й Галочка розглядають у Журавликові та живому навколишньому світові джерело краси й радості, а от перекупка Кислиха, її онук Валерка, Алик Бараболя переконані, що світ створений для задоволення особистих потреб, а жива істота варта стільки, скільки коштує.

Історія перебування Журавлика у Києві та пошуки друга дають змогу вибудувати динамічний сюжет, заснований на чергуванні різножанрових картин-новел: ліричний, психологічно точний опис зустрічі Галочки з Журавликом і його першого польоту змінюється оповіддю горобчика Чика та сатиричним «виучуванням» Мордана на «першого летючого кота», розповідь про нічне звільнення пташок – пародійним «звітом» про горобенцію. Свої «київські» історії проживають також пес Грай, їжачок Колько та чижик Ціві-Тівіком. Саме вони власним прикладом доводять Журавликові, що він приносить не журбу, як стверджував нікчемний Жабурин, а справжню радість, тому він може зватися «веселиком». Казка завершується описом першого відльоту Журавлика у вирій. Проте це не тужливе прощання, а щемке «до побачення!» друзів, які зустрінуться згодом. Попри цілком казкову колізію та прозору дитячість розповіді, ця історія прочитується як своєрідна притча про український дух, символом якого виступає саме журавель. За В. Нестайком сила цього духу саме у доброті та мужності.

Історію «казкового серіалу» (як називає його письменник) «Дивовижні пригоди в лісовій школі» В. Нестайко писав більше 20 років. Вона розпочалася «Пригодами їжачка Колька Колючки та його вірного друга і однокласника зайчика Косі Вуханя» (1979), яка друкувалася у журналі «Барвінок» і полюбилася читачам. Згодом вони доповнювалися новими історіями про друзів та їхніх однокласників і

сьогодні цикл складається з восьми повістей: «Сонце серед ночі», «Пригоди у Павутинії», «Секрет Васі Кицина», «Енелолик, Уфа і Жахоб'як», «Загадковий Яшка», «Сонячний зайчик і сонячний вовк», «Таємний агент Порча і козак Морозенко», «Таємниця лісею «Кондор» і книга казкових оповідей «Найновіші пригоди Колька Колючки і Косі Вуханя».

Письменник зізнавався, що його Лісова школа – «прообраз сучасної школи», кожний може пізнати у героях самих себе й своїх учителів [32]. Натомість В. Неділько, відзначає, що «духу сучасній казці надає суть конфлікту та особливості характерів персонажів» [52, с. 99] і наголошує, що, на відміну від народної казки, у циклі добро втілене «не в окремих образах добротворців, а має... колективістський характер»: герої виступають як звичайні, працьовиті «люди», здатні у скрутній ситуації «відстояти ідеали добра і справедливості» [52, с. 98]. Це не одинаки, а друзі-однодумці, котрі «знайшли й силу, й відвагу» у «дружбі та одностайності». На думку вченого, внутрішнім стрижнем казки є «мотив утвердження добра, ...яке треба боронити, відстоювати дружно, спільними зусиллями» [52, с. 100]. В. Костюченко наголошує, що: «В цій країні, що її можна назвати Матінка-Природа, діє той же Нестайківський принцип – доброта у ставленні один до одного, сміх, що лікує від усього... Педагогіка лісової школи побудована на доброті, оптимізмі» [37, с. 203].

Насправді серед героїв циклу є представники чи не всіх «верств суспільства»: Косятин Вухань – співробітник науково-дослідного інституту капусти, Коляй Колючка – завідуючий відділом критики «Лісової газети», Білобіл Вивірчук – верхолаз-висотник, Шакал Бацила – злодій-рецидивіст («справжній страшний дорослий хуліган») тощо.

Педагогічний колектив лісової школи, як і «штат» лісею «Кондор», складається з колоритних образів учителів, яких В. Нестайко вже описував у «шкільних» повістях і ранніх оповіданнях. Так, класний керівник і вчителька математики Пантера Ягуарівна нагадує стриману, вимогливу та людяну Ліну

Митрофанівну з «Одиниці з «обманом». А Лисавета Патрикіївна, Мамонт Африканович, Жирафа Жирафіївна, Макак Макакович і Бегемот Гіпопотамович викликають в уяві «педабогів» із «Дивовижних подій в шостому «Б».

Горизонти Лісового світу не обмежуються Великою Галявиною та прилеглими місцинами. Поряд існують інші казкові світи. Аналогічно й серед героїв зустрічаємо не лише учнів, вчителів та батьків лісової школи та лісею «Кондор», а й жителів Країни Сонячних Зайчиків і Зландії, інопланетян та фантастичних істот на кшталт Ледарила Дурундаса, чарівника Ціпи чи барабашки Яшки тощо. Бо за В. Нестайком лісовий світ має власний казковий простір, серед персонажів якого: охоронець лісу Лісовичок Боровичок, Трататоля Сміюнець, Ледарило Дурундас та ін. Проте одночасно є там інопланетні гості, і мешканці далеких країв. З'являються відомі герої казкових історій та знані казкові персонажі (кривенька качечка, Снігова Королева, Умка та ін.).

Отже, можна стверджувати, що цикл історій про Лісову школу найповніше об'єднав художні знахідки Нестайка-казкаря та провідні ідеї, типові характери й сюжетні ходи прози письменника.

Як і в інших творах, В. Нестайко в кожній пригоді циклу підводить читача до невмирущих істин: «страшно бути боягузом, а сміливим бути – не страшно», «як скромний хороший хлопець, то так і знай – лев», «сміх – то велика сила», «дотепами, розумом треба змагатися, а не кулаками», «шануй маму» тощо.

Розповіді циклу вирізняються гумором, що ґрунтується на викритті людських вад, використанні дитячих дражнілок, примовок, ігор, «промовистих» імен і назв.

У 1994 р. з'являється повість-казка «Казкові пригоди Грайлика», кожна з п'яти пригод якої розкриває окрему життєву мудрість, а дорослим нагадує, що діти живуть не в сірих буднях, а в дивовижній країні власних вигадок, де «пригоди й подвиги не закінчуються ніколи».

Герой твору не чарівний представник «родини цікавунів», а звичайний хлопчик, якого Грайликом назвала мама, аби не плутати з татом, котрого, як і сина,

звали Михайлом. Хлопчик – фантазер, тому кожну гру перетворює на пригоду. Так, зіштовхнувшись із хуліганською поведінкою ровесників у дворі, він вирішує одягнути вишиванку (на зразок лицарів степу – козаків) й, не дочекавшись від матері картонних лат, вмощується на коника Віника, бере «спис» – лижну палицю та рушає на героїчні подвиги. Хлопчик переживає чимало пригод, доводить самому собі та чарівній принцесі Шах-Шароні, що він мужній, Грайлик повертається додому з переконанням, що «лати – не головне» для справжнього лицаря. Іншого разу Грайлик перетворює на захоплюючу казкову пригоду буденну історію появи у дворі хлопчини з неблагополучної родини, за дивовижними подіями якої легко вгадуються щоденні пригоди та перемоги дитячої компанії, котрі на власному досвіді переконалися, що «всі діти, поки не вирости, можуть стати людьми».

Казкова історія про хлопчика Михайлика-Грайлика – нагадування мудрого казкаря дорослим: «Дитландія – надзвичайна, чарівна, казкова країна», яку неможливо зруйнувати, бо «всі люди з неї вийшли. Тільки не всі усвідомлюють і пам'ятають це».

Казка «Ковалі щастя, або Новорічний детектив» (2003) (збірка «Казкові пригоди і таємниці») народилася зі спогадів про дитячий сон, що наснився після першої у житті Новорічної ялинки. Динамічна й цікава оповідь, насамперед, символічним образом Ковалів Щастя – близнюків Тіка й Така, котрі на золотому ковадлі кують щастинки-золотинки – хвилини щастя, що «випадають» людям. Саме ці золоті частинки вкладає Дід Мороз дітям у новорічні подарунки, а представники злих сил (чаклун Зландій, його підручний Посіпака, відьма Свистуха) намагаються викрасти їх. Один з персонажів – знайомий із інших казок мудрий пес-детектив Бровко Барбосович.

У 2005 р. світ побачив «правдиво-фантастичну повість про надзвичайні пригоди київських школярів» «Чарівні окуляри», з головними героями Васею Богданцем і Ромкою Черняком – типовою для В.Нестайка парою друзів-

антагоністів: «рудоголового сонечка» з легким характером і удачливого «справжнього халамидника». До хлопців потрапляють чарівні окуляри, які «показують» хто потребує допомоги. Проте, скористатися ними можна лише для справи. Завдяки окулярам друзі знайомляться з подружжям, колишньою акторкою, а нині чарівницею, Маргаритою Степанівною та її чоловіком-фокусником Рудольфом Андрійовичем. В пошуках завдань «роботи» для окулярів вони приводить до майстерні реставратора Георгія Васильовича. Окуляри «показують» риси та вади їхніх власних характерів і стимулюють до етапів «вилюднення».

Відомі з творів письменника образи та ідеї у творі набувають нового звучання. Так, після розповіді Віті про Ковалів щастя Дід Мороз додає, що людина спроможна подарувати іншому найщасливіші хвилини, зробивши «добро таємно, так, щоб він не знав хто це йому зробив», а весь рік бути щасливим, зробивши такий подарунок до Новорічного свята. Історія з Рудиком Руденком приводить читачів до Рудограду на виставу-суд над Ромкою, котрий полюбляє дражнитися.

Але і в буденному житті хлопців трапляються пригоди. Наприклад, Ромка «був поглинутий» телевізором, бо батьки-бізнесмени накупили сину найкращої апаратури, натомість він перестав читати, тому з часом втратив фантазію. На допомогу прийшов книголюб і фантазер Їжачок, адже лише він зміг не лише врятувати друга із небезпечного заекрання, а й перевиховати саму Телебабу Ягу. А ще в повісті кожен із хлопчиків стикається з щемким першим почуттям. Віті випало порадувати діда Грицька, котрий упродовж життя проніс своє перше кохання – випадкову знайому Кіру, але так і не дізнався, що вона написала йому на згадку. А от Ромі «впала у вічі» нахабна красуня Анжеліка, яка виявилася звичайною Ганнусею і насміялася з його почуттів.

Зрештою, друзі знайомляться з українським Пітером Пенем – Козачком Гулькою з роду Мамаїв, котрий назавжди залишився хлопчиком, зупинившись в дитинстві, з метою захищати скривджених і знедолених дітей: «Бо ті дорослі так заклопотані своїми дорослими справами, боротьбою за владу, що до дитячих справ

у них руки не доходять». Востаннє герої використовують чарівні окуляри після виявлення найкращого, чому вони їх навчили: хлопці передають казкові можливості Любочці, аби повернути дівчинці втрачений зір. Так казка творить із дітьми найбільше диво – перетворює їх на Людей.

Останньою з-під пера В. Нестайка вийшла в світ повість-казка «Дивовижні пригоди незвичайної принцеси» 2010 р. у яскраво модерновому оформленні О. Воронкова. Ця динамічна, написана в стилі «кліпа» оповідь про сучасну казкову «принцесу». Іванна має хлоп'ячу вдачу й, шукаючи пригод, тікає з дому. У мандрівці-«квесті» героїня зустрічає Мудреця Розумана, фею Книжану та Бабу Ягу, витівника Лесика Веселесика і Андрійка Фантазера, лютого Каркарона і красеня Орландо. Дякуючи власній наполегливості, принцесі вдається перетворити сповнене бойовиків і марноти Телебачення на Казкове Телебачення, де знайшлося місце казкам, пізнавальним програмам для дітей. А ще Іванна дістається до Орландії, знаходить чарівну квітку, яка спонукає на добрі вчинки, а ще вірне кохання та сенс життя – робити світ кращим власноруч.

Таким чином, у казках В. Нестайка закодований моральний імператив українського народу. Вони навчають терпимості й людяності, доброти й чуйності, витримці й порядності. Простий сюжет, лаконічна оповідь, іронічні деталі допомагають засвоїти і зрозуміти ті істини, якими дитина скористається у житті.

2.4 Художня специфіка детективної прози

Питання літератури для дітей постійно знаходяться в полі зору літературознавців, проте питання українських детективів для юних читачів залишається відкритим та недослідженим.

На книжковому ринку наразі переважає масова дитяча література: детективи, фентезі, фантастика, сентиментальні романи для дівчаток, «страшилки». Популярність жанрів масової літератури в колі дитячого читання пояснюється її

готовністю обговорювати проблеми сучасного світу, давати прості відповіді на складні життєві питання.

Діалог між дитиною і книгою про важливі соціальні, психологічні, філософські проблеми відбувається в межах такого жанру, як детектив. У ньому напружена фабула та дивовижні пригоди переплітаються зі ствердженням загальноприйнятих істин і вихованням правової свідомості. Потреба дослідження жанрової природи вітчизняного дитячого детективу зумовила актуальність роботи.

Феномен детективного жанру полягає в його подвійній природі: по-перше, детективне оповідання є шаблонним і схематичним, створеним для розваги читача; по-друге, воно ґрунтується на розумовому аналізі, розв'язанні інтелектуальної загадки. Двоїстість природи детективу породжує упереджене ставлення до жанру дитячого детективу, які беруть під сумнів його виховне значення.

Початок «детективного буму» в сучасній українській літературі можна спостерігати від початку ХХІ століття, проте свого апогею він ще не досяг, однак, зважаючи на активність детективістів, є сенс говорити про детективи для дітей. Розквіт детективної літератури в Україні, як правило, пов'язують із процесом демократизації літератури на пострадянському просторі. Відповідно, якщо в зарубіжній літературі для дітей пік популярності детективної оповіді досягнутий у середині ХХ століття: шведка Астрід Ліндгрен пише низку історій про супернишпорку Кале Блумквіста (1940–1950 роки), німець Ерх Кестнер видає детективний роман «Еміль та детективи» (1929), британка Енід Блайтон продукує серії детективів «П'ять юних детективів і вірний пес» (1942–1963), «Чудова п'ятірка» (1943–1961), «Таємнича сімка» (1949–1963); у США детективні історії про дівчинку-нишпорку Ненсі Дрю та про братів Харді творить Керолайн Кін (літературний псевдонім ряду авторів) (1964 рік), – то в Україні розвиток жанру почався в середині 90-х (кримінальні повісті В. Нестайка) і триває досі.

Детективи для дітей – це один із найчитабельніших жанрів у дитячій літературі, адже саме в підлітковому та юнацькому віці загострюється інтерес до

таємниць, розслідувань, викриття злочинців, аби зреалізувати власну необхідність у суспільстві, відчуті потенціал для подальшого особистісного розвитку та вдосконалення. Через детективні історії легко пропагуються людські цінності (чесність, порядність, відвертість), виховуються почуття взаємодопомоги та взаєморозуміння, прищеплюються почуття відповідальності, бажання захищати слабших, нетерпимість до брехні, пропаганда мужності, здорового способу життя. Проте виховний ефект – це лише одна грань такої літератури, є ще естетична, розвивальна, власне літературна (спонукальна) функція.

Улюблений письменник кількох поколінь читачів В. Нестайко давно використовує детективну формулу у творах для дітей.

Вперше до детективного жанру В. Нестайко звернувся у повісті зі збірки «Супутник «Ліра-3» «Таємниця старого склепу» (1960). Сюжет її вибудовується навколо пригод двоюрідних братів Сергія та Павлика, котрі разом із Гришкою Щуром випадково натрапили на захований грабіжниками скарб.

Цикл В. Нестайка «Неймовірні детективи» («Таємничий голос за спиною», «Повторне зникнення Ципи», «Агент СД», «Барабашка ховається під землею», «До катастрофи лишалось кілька секунд») – перша серія дитячих детективів у сучасній українській літературі. У цьому циклі В. Нестайко розповідає про пригоди двох шестикласників Жені Кисіля та Вітасика Дорошенка, які за збігом обставин, втягнуті у вир кримінальних подій. Поряд з шукачами пригод є два вірні друзі, зразкові службовці правоохоронних органів – капітани Горбатюк і Попенко.

Особливістю дитячих детективів В. Нестайка є поєднання ознак класичного детективу з елементами інших жанрів: соціальним – описуються сучасні проблеми українського суспільства: відмивання грошей («Таємничий голос за спиною»), крадіжки коштовних речей («Барабашка» ховається під землею), контрабанда («Повторне зникнення Ципи»), шантаж («Агент СД»), терористичний акт («До катастрофи лишалось кілька секунд»); поліцейським – слідство ведуть професіонали – капітани Горбатюк і Попенко); фантастичним – натяк на

надприродні події (по-перше, вони відображаються в заголовках; по-друге, у кожній повісті відбуваються химерні речі, які не мають логічного чи наукового обґрунтування, що порушує чистоту жанру детективу: переселення в тіло іншої людини («Таємничий голос за спиною»), привид («Повторне зникнення Ципи»), НЛО («Агент СД»), домовий («Барабашка» ховається під землею»), істота з паралельного світу («До катастрофи лишалося кілька секунд»).

Сюжети «Неймовірних детективів» В. Нестайка будуються за канонами детективного жанру. Повісті починаються з опису подій, які містять натяк на злочин: «У суботу тридцятого вересня о тринадцятій годині двадцять п'ять хвилин раптово і загадково зник учень п'ятого «б» класу Вітасик Дорошенко» («Таємничий голос за спиною») [3, с. 4]. «Милочка Петриківська, завжди безтурботна й усміхнена. У понеділок прийшла до школи заплакана і сумна. На всі розпитування тільки махала рукою і одверталася» («Агент СД») [3, с. 167]. «Капітане Горбатюк!.. Південного шосе о десятій вечора відбудеться катастрофа. Загине багато людей, у тому числі жінки й діти... У вас три дні в запасі...Отож чекайте катастрофи» («До катастрофи лишалося кілька секунд») [3, с. 334]. Наступний елемент – це збір доказів, подається розпорошено протягом усього тексту до самої кульмінації – затримання злочинців. В. Нестайко будує процес розслідування на основі трьох питань «хто?», «як?», «чому?», що чітко виражені в тексті. Письменник вдається до прийому «заплутування», водить читача хибними шляхами. Наприклад, повість «Агенти СД» побудована за цим принципом: спочатку розслідування зосереджено на дивній поведінці науковців (знімали в банку 40 тисяч гривень і гроші безслідно зникали), які не мали жодного стосунку до противоправних дій. В остаточному підсумку все закінчилося арештом рецидивіста Пищенка і його напарників Рудого та Цигана, які погрожували й шантажували Семена Дикого (директора фірми екологічно ефективних винаходів «Варіант»), на рахунку якого лежали кошти науковців для порятунку атмосфери. У структурі повістей виражений компонент пояснення слідчими мети та причин

злочину: «Під час війни дядько Саша потрапив в оточення, опинився в полоні. І... став катом ще й у німців. Лише тітка знала. Проговорився їй колись сп'яну. Після тітчиної смерті він відчув щось. «Та я нічого не говорив.. Якось він мені сказав: «Тільки не здумай мене отруїти». Але ця підозра стала, мабуть, у нього манією. І він вирішив позбутися мене (закласти вибуховий пристрій до автобусу). І не пожалів ні безвинних людей, ні дітей нікого. Був і лишився вбивцею, катом». («До катастрофи лишалося кілька секунд») [3, с. 394]. Однак немає обґрунтування, яким саме чином слідчий прийшов до тих чи інших висновків.

В. Нестайко вдається до незвичного прийому в сюжетній розв'язці дитячого детективу – елементу «action»: переслідування, стрілянина, озброєне затримання злочинців. Цей прийом робить твір динамічним та захопливим. Характерною рисою циклу В. Нестайка є образи слідчого-професіонала та слідчих-аматорів. У детективах для дітей, як правило, за справу правосуддя береться дитина чи підліток (Калле Блумквіст – у Астрід Ліндгрєн, Ненсі Дру – у Керолайн Кін та ін.). Український письменник обирає детективами службовців правоохоронних органів. Міліція виступає не пасивним спостерігачем, а єдиним механізмом, який може зафіксувати злочин і заарештувати злочинців. В. Нестайко й апелює до майстрів детективного жанру, згадуючи Шерлока Голмса Артура Конан Дойля і порівнюючи з ним капітана Горбатюка, коли міліціонер згадує слова викладача: «Бути вам, студенте Горбатюк, українським Шерлоком Голмсом. І здібності у вас аналітичні, безперечно, є, дедуктивний метод опануєте легко. І прізвище якраз підходяще, наче спеціально предки подбали... Адже що таке «горб» українською мовою? Майже те саме, що «holm» англійською – горбок у річці. Височина. Отже, дерзайте! Постарайтеся зійти на ту височину» («Таємничий голос за спиною») [3, с. 11]. Метод, яким користується слідчий, – це метод «пазла», який полягає в доборі, аналізі й узгодженні фактів: «терпляче починав розплутувати найзаплутаніший клубок найскладніших ситуацій, обережно перебираючи то ту, то іншу ниточку» («Таємничий голос за спиною») [3, с. 11]. В образі Горбатюка

проявляються риси честертонівського слідчого-аматора пастора Брауна. Капітан виступає знавцем людської психології: «- Людина кається не перед кимось, а головним чином перед власною совістю» («Повторне зникнення Ципи») [3, с. 165]. У повісті «Барабашка» ховається під землею», де слідчий «перетворюється» на злочинця, думає, як він, діє шляхом спроб і помилок: «Не вдавайте глухонімого. Це вже просто нерозумно...Ваші спільники, яких ви так намагаєтесь прикрити, я певен, того не варті. Вони ж підставили вас як цапа-відбувайла. Невже так приємно бути цапом? Подумайте!» [74, с. 323]. Незважаючи на подвійну природу образу капітана-слідчого, Горбатюк ближчий до Шерлока Голмса, оскільки йому більше характерна холодна розсудливість, дедуктивний метод розслідування. Центральними в циклі є образи дітей – помічників капітанів Жені Кисіля та Вітасика Дорошенка. З перших сторінок повістей, хлопці, не знаючи про те самі, опиняються в епіцентрі подій: то вони головні фігуранти (як це було в повісті «Таємничий голос за спиною», коли зник Вітасик), то випадкові свідки (повість «Ципа зникає вдруге» – поява Ципи на кораблі, яка призводить до дивної поведінки капітана). Женя та Вітасик, як неодноразово було сказано, ніби магніти, притягують до себе все кримінальне і дивне, що потребує роз'яснення. Бажаючи отримати відповіді на питання, хлопці розпочинають розплутувати клубок загадкових подій. Підлітки вдаються до шпигунських «штучок»: підслуховування, стеження. Їхнє розслідування має поверховий характер – хлопці не занурюються вглиб злочину, не з'ясовують його мети, причин. Отримавши інформацію та зіставивши факти, Женя та Вітасик йдуть по допомогу до капітана Горбатюка, оскільки, на їхню думку, розкриття протиправних дій та покарання злочинців – справа професіоналів. Після цього підлітки не покидають розпочатої справи та йдуть у «вогонь та полум'я» з правоохоронцями (беруть участь у переслідуванні та затриманні злочинців). Письменник мав на меті показати, що для хлопців розслідування – не гра, це боротьба зі злочинним світом, яка ведеться завдяки впливу капітанів Горбатюка й Попенка та їх сумлінній роботі. Головна функція

дітей-нишпорок – це ідентифікація з юними читачами. Образи Жені та Вітасика допомагають краще пізнати світ, розвивають жагу до пригод, дають змогу розповісти про звичайне шкільне життя і його проблеми, вчать знаходити вихід зі складної ситуації, спонукають до допитливості, адже у світі стільки всього цікавого та фантастичного. У детективах В. Нестайка виражена виховна спрямованість на формування моральних якостей дитини, яка цінує дружбу, завжди прийде на допомогу, добра, чуйна, а також на прищеплення нетерпимості до злочинів. Дидактична мета письменника – зростити високоморального громадянина країни. Суттєвою ознакою циклу «Неймовірні детективи» є елемент фантастики, оскільки в тексті є всі її атрибути: незвичайні відкриття, потойбічні цивілізації, подорожі в часі, загадкові істоти. Завдяки містиці В. Нестайко розширює художні можливості літератури, збагачує її просторово-часове тло. Фантастичне виконує виховну функцію, пов'язуючись із питанням запобігання злочинності («До катастрофи лишалось кілька секунд») – мешканець іншої планети Нолик врятував пасажирський автобус від вибуху: «Хлопець миттю схопив корзину з малиною, яку тримав дядечко, легко підняв її і разом із нею вискочив з автобуса. Минуло ще кілька секунд заціпеніння. І раптом у лісі спалахнув величезної сили вибух [3, с. 392]. У повісті «Таємничий голос за спиною» на перший план висувається питання про згубне почуття заздрощів, коли Вітасик Дорошенко так заздрив новенькому хлопцю у класі, що побажав помінятися з ним місцями. У «Повторному зникненні Ципи» автор пропагує відповідальність за свої вчинки, повість «Агент СД» містить заклик до молодого покоління про збереження планети Земля. Кожна химерна подія не тільки виховує, але й спонукає читачів до отримання нових знань, розшифрування таємничого: «Виростаєте, ставайте вченими і рухайте ту науку вперед» («Таємничий голос за спиною») [74, с. 104]. Незважаючи на домішки жанрових різновидів детективної прози в циклі «Неймовірні детективи», головна сюжетна лінія побудована за канонами класичної версії жанру: розшифрування таємниці, пов'язаної зі

злочином; наявність доказів; процес розслідування; оприлюднення результатів. У текстах повістей представлено низку рис дитячого детективу, притаманних індивідуальному авторському стилю. Карколомні пригоди та напружений сюжет детективів для дітей В. Нестайка викликають інтерес до життя, до історії, до осягнення таємниць Всесвіту і сучасних наукових знань. Творчість письменника виховує читача на позитивному прикладі індивіда, який відповідає моральним нормам поведінки людини в соціумі. Безумовно, матеріал дослідження не охоплює весь широкий діапазон проблем вивчення дитячого детективу. Майбутня перспектива наукових пошуків передбачає дослідження надбань у жанрі дитячої детективної прози та подальший їх порівняльний аналіз із творами світових класиків дитячої літератури.

Повісті Всеволода Нестайка «Таємничий голос за спиною» (1990) та «Неймовірні детективи» (1995) – приклад використання формули детективу в літературі для дітей. Всі елементи, притаманні класичному детективу, прочитуються однозначно: злочини, таємниці, офіційні нишпорки та нишпорки-аматори (хлопці), розслідування, бійки, вибухи. Визначаючи жанровий різновид, можемо віднести повісті В. Нестайка до міліційного детективу з елементами «екшену». Крім того, автор використовує елементи містицизму та фантастики. якщо містичне зникнення їжі із замкненого погребу баби Секлети знаходить логічне пояснення («рукатим» виявляється шукач скарбів, який жив у підземних печерах), то образ хлопця у сріблястому костюмі, дзеркальних окулярах та непідйомних кросівках – фантастичний, адже жодного логічного пояснення не знайдено, але звернено увагу на можливість існування «братів по розуму».

У повісті «Барабашка» ховається за стіною» (як і в інших повістях цієї серії) виокремлюються дві основні сюжетні лінії: життя та пригоди друзів – Жені Киселя і Вітасика Дорошенка – та розслідування кримінальних справ капітанами Горбатюком і Попенком. Характерно, що від повісті до повісті ці дві відокремлені лінії постійно перехрещуються, взаємно доповнюються, показують ті ж самі події з

двох різних ракурсів, а насамкінець розповіді – зливаються в одну. Лінія Жені та Вітасика описує будні хлопців на канікулах та пригоди, пов'язані із зникненнями людей та речей, несподіваними з'явами та зустрічами. У читача складається враження, що пригоди переслідують друзів самі, а хлопці тільки роблять вибір: втручатися чи ні. Безперечно, цей вибір єдиний: втручатися. Четверо головних героїв – це дві пари чоловіків – юних і літніх. Використавши дзеркальне відображення з проекцією, отримуємо повну характеристику цих образів: Женя і Вітасик – це капітани Горбатюк та Попенко в дитинстві і навпаки. Усі четверо наділені позитивними рисами: щирістю, уважністю, добротою, працьовитістю, вмінням вислухати співрозмовника: «Уміти слухати – одна з головних професійних чеснот слідчого» [74, с. 11]. Горбатюк та Попенко діють у рамках закону та відповідно до неписаних правил честі. Безперечно, це літературна гіпербола, притаманна жанру детективу. Образи детективів – статичні, вони не розвиваються впродовж оповідей. Образ Мадам Дефіцит, або Королеви Марго – головної злочинниці повісті – негативний, підкреслено виразний, тому автор описує її кілька разів упродовж твору, нанизуючи негативні риси поступово, використовуючи прийом градації: «...обвела їх пронизливим поглядом не молода вже, але по-молодому фарбована жінка в темних окулярах. Штани так щільно обтягували її пишні форми, що було дивно, як витримував і не обривався єдиний фігурний металевий гудзик, на якому вони трималися» [74, с. 43]; «Жінці було років за шістьдесят, і навіть косметика вже не могла цього приховати» [74, с. 62]. Показна набожність, заява про безгрішність («Найбільший гріх, як казав Господь, – це смуток, зневіра. А я не хочу бути грішницею» [74, с. 65]) лише увиразнюють негативні риси персонажа: гординю, зажерливість, зухвалість, марнославство (бажання лишитися вічно молодою спонукало жінку до організації ряду злочинів). Образні моделі Вітасика та Жені побудовані на прикладі середньостатистичного школяра з його прагненням до пригод, середньою успішністю, проте з виразними вольовими характеристиками. Реалістичність зображуваного позначається і на почуттях

героїв: «Хлопці припишкли, їм по-справжньому було страшно» [74, с. 84], – вони звичайні діти, яким притаманно боятися, пишатися, хвалитися, вигадувати, цікавитися таємницями. Так, автор вибирає на головні ролі свідомих, працьовитих, справедливих хлопців, які, здатні порушити заборону, якщо терміново потрібна їхня допомога. Вони замислюються над філософськими питаннями, адаптуючи їх до власного життя: «Але як стати праведником? Це ж і на уроках не побалакай, не прогуляй, не підкажи, не побийся, двійку не схопи...Важко» [74, с. 107]. Автор наголошує, що хлопці – господарі слова, не розкидаються ним, а давши – тримають до останнього, скромні та наполегливі, розумні та допитливі: «І що то за такий закон загадковий – що на страшні, небезпечно таємничі місця тягне, як на налигачі. Ти і боїшся, і тремтиш, і розумієш прекрасно, що краще туди не потикатися, а все одно не слухаєш інстинкту самозахисту і йдеш. Як метелик, летиш на вогонь. І нічого не можеш з собою вдіяти» [74, с. 72]. Реалістичне змалювання пострадянського простору надає творові колоритності, а з іншого, – буденності: «Скільки Женя себе пам'ятав, жили вони дуже скромно, якщо не сказати біднуватого. Не те щоб машини або ж там дачі, але й вбрання доладного в сім'ї завжди бракувало. То збирали гроші на чобітки мамі, то на плащ татові, то на пальто Жені. І раз у раз мама, зітхаючи, йшла до сусідів позичати десятку до післязавтра. Женин тато, Василь Сергійович Кисіль, працював головним інженером на заводі, мама – редактором у видавництві технічної літератури, і удвох вони ледь-ледь мали, як-то кажуть, «прожитковий мінімум», бо одержували «голу зарплату» [74, с. 5]. Сумна картина змінюється несподіваним щастям: п'єси Жениного дідуся почали активно ставитися місцевим театром, відповідно – сім'я отримує неочікуваний прибуток. У детективі пропагується чесний спосіб життя, автор намагається оптимістично передати сумні моменти. У повісті порушується мовне питання: капітан Горбатюк – член Товариства української мови імені Шевченка, який веде профілактичну роботу серед працівників райвідділу міліції: «Прикро, що міліцейський суржик став темою для анекдотів» [74, с. 62], – заявляє

він. «...Яка то зараз складність повернути людей, особливо городян, до рідної мови, пробудити в них почуття національної свідомості, гордості, прищепити їм справжню любов до рідного слова» [74, с. 63]. Як не дивно, питання мови, порушене у 1995 році в книзі «Неймовірні детективи», не розв'язане і до сьогодні. Автор зауважує, що необхідно пробуджувати інтерес українців до власної історії, культури. Такі соціально важливі питання надають творчості й виховного значення, національно ідентифікують читача, пропонують тему для роздумів.

Найбільш повно В. Нестайко як автор дитячих детективів реалізувався у циклі повістей «для сімейного читання» про пригоди київських школярів – Жені Кисіля та Вітасика Дорошенка: «Таємничий голос за спиною», «Повторне зникнення Ципи» (або «Ципа зникає вдруге»), «Агент СД» (збірка «Таємничий голос за спиною», 1990) та «Барабашка ховається під землею», «До катастрофи лишалось кілька секунд» (збірка «Неймовірні детективи», 1995). У центрі оповіді – дві пари друзів-однолітків, співпраця між якими веде до викриття злочинців: кмітливі хлопчачки Женя й Вітасик і колишні однокласники, а нині товариші по службі – Горбатюк і Попенко. Також у полі зору читача опиняється чимало колоритних типів, вихоплених із сьогодення, та персонажі, вигадливо вплетені у канву тексту його вигадкою та уявою (невидимий вершник, Ципа, Нолик та ін.).

Попри неімовірні колізії, основу сюжету складає українська буденність, з усіма притаманними їй тривогами й типажами. Родина Граціанських – нові скоробагатки, що, втративши зв'язок зі своїми коренями, втрачають і моральні орієнтири. Намагаючись забезпечити собі «людське життя», вони перестають піклуватися одне про одного (дають синові гроші замість уваги, закривають того в льосі тощо) й опиняються в колі злочинців. Така ж доля у «хитромудрого» економіста Дармовиса, зажерливого офіціанта Ультразвука, недалекого Рябошапки, котрий дурить обивателів «ангельським» голосом із фонограми та ін.

Є серед героїв В. Нестайка й образи злочинців. Одні з них виписані побіжно і є типовими схемами, а не повноцінними художніми образами. Так, Шипуля,

Валера Лобуренко, Гугнявий – тип злочинців-виконавців, яких чимало вийшло з недоброчесних спортсменів у 90-і роки, Григораш – рецидивіст, що пройшов шлях від ватага підліткової «зграї» до «зłodія в законі» тощо. Та інколи письменник докладно простежує долю негативних персонажів, створює різнобічний характер. Так, про Мадам Дефіцит ми дізнаємося як про любительку детективів і добру сусідку з тяжкою долею родини Барабашів, і лише згодом вона постає підступною зłodійкою, захопленою ідеєю безсмертя (рецептом суріки з Велесової книги). Так само суворий полковник-пенсіонер Олександр Силенко виявляється катом-енкаведистом, чия знівечена «роботою» та вічним страхом розплати душа здатна лише нищити. Окремі герої нагадують персонажів серіалів, що набрали широкого розголосу на час написання детективу (успішний кооператор із кримінальним минулим, «хороший хлопець» Жора Лук'яненко скидається на «Буржуя»), інші – породжені темами, що на той час активно обговорювалися в суспільстві (містична історія Надії Криничної та баби Шептухи, «дачні» історії, пошуки скарбів і НЛО, таємниці Велесової книги тощо).

Є в серії й цікаві епізодичні персонажі, за короткою появою яких у тексті вгадується повноцінна доля (невідомий водій вантажівки, «робучий» екскаваторник «Дребедень», гарний тілом, але «горбатий душею» Валерій Заярнюк, загнана у безвихідь сином-наркоманом прибиральниця Фрося та ін. Як і в інших тематичних серіях, у детективах В. Нестайко створив колоритні образи дідів-мудреців і веселунів.

Для письменника важливо не просто розважити читача, а торкнутись складних питань особистого й суспільного буття. В. Нестайко наголошує, що «нечесні, лихі гроші ніколи ще не приносили людям щастя. Саме лише горе». Також говорить він про потребу розплати науки за зміни в природі, до яких вона призвела, та про «неспокій і відповідальність», які має відчувати кожний, бо «для збереження життя на Землі однієї совісті вже замало. Потрібні дії – активні, негайні, масові» тощо.

2.5 Особливості реалізації теми дитинства в романі «Тореадори з Васюківки»

В. Нестайко – майстер пригодницької літератури. Літературознавці виділяють пригодницьку прозу (романи, повісті) за сюжетними або тематичними ознаками. Пригодницька література традиційно репрезентується такими літературними жанрами як романи і повісті, рідше – оповідання та новели. Р. Гром'як, Ю. Ковалів, В. Теремко зазначають, що пригодницький роман – це твір, «сюжет якого насичений незвичайними подіями і характеризується несподіваним їх поворотом, великою динамікою розгортання. Для цього жанру характерні такі мотиви: викрадення, переслідування, атмосфера таємничості й загадковості, ситуації припущення й розгадування» [1, с. 597]. Окремі риси пригодницької літератури характеризують прозу В. Нестайка. Найулюбленіша тема його творів – пригоди, дитинство і школа. Письменник зізнавався, що завжди мав невгамовну вдачу, жвавий характер, мріяв стати капітаном далекого плавання або письменником (причому перше бажання було сильнішим, але не реалізувалося через ваду зору: дальтонізм), про захоплення творами майстрів пригодницької літератури Марка Твена, Джека Лондона, Жуля Верна, Миколи Трублаїні, Бориса Житкова. Звідси бере витоки його творчість: «А коли я став по-справжньому дорослим, мені страшенно захотілося повернутись назад у дитинство – догратися, досміятися, добешкетувати ... Вихід був один – стати дитячим письменником. Так я й зробив. І, пам'ятаючи своє невеселе дитинство, я намагався писати якомога веселіше. Написав я чимало книжок. Але чи не з найбільшою насолодою я писав про пригоди Яви і Павлуші. Все почалося сорок років тому з двох оповідань «Пригода в кукурудзі» і «Тореадори з Васюківки», що були надруковані 1963 року. Хлопці виявилися такими меткими й непосидючими, що примусили мене одразу ж написати повість «Пригоди Робінзона Кукурузо» (1964). А тоді повість «Незнайомец з тринадцятої квартири» (1966). І нарешті – повість «Таємниця трьох невідомих» (1970), що й склали роман-трилогію...» [86].

Пригодницькі твори В. Нестайка мають своєрідну композиційну будову, для них характерні романтика, авантюризм, гумор, яскраві персонажі, багата мова. В. Нестайко – майстер композиції. У трилогії «Тореадори з Васюківки» перші дві частини розказані Павлушею Завгороднім, третя – Явою Ренем. У середині цих композиційно об'єднаних повістей є ретроспективні розділи, які випадають з основної оповіді, проте асоціативно її доповнюють чи пояснюють. Наприклад, розповідь про створення театру у Васюківці та постановку «Ревізора» переривається спогадами, що пояснюють початок мистецького руху в селі. Наступні розділи описують пригоди під час літніх канікул у Києві, коли друзі потрапили на кіностудію і стали акторами. У третій частині Ява Рень пригадує причини сварок з найкращим товаришем – Павлом. Окрім того, є вставні історії (легенда про Горбушину могилу, історія про дот часів Другої світової війни), які дозволяють через часові й просторові зміщення подій усвідомити інформацію про історію села, сприяють створенню додаткових мотивів для пригод героїв. Фантазія автора через Яву і Павлушу генерує ідеї, які стають точкою відліку нових пригод.

Події з героями відбуваються одночасно в різних місцях. Наприклад, коли Ява перебуває на «безлюдному» острові, то Павлуша повертається додому. Що відбувається з кожним персонажем В. Нестайко розповідає у двох розділах, причому ситуації, в які потрапляють хлопці, мають спільні точки перетину. Кожен розділ має назву. Це називні, питальні, спонукальні (часто окличні) речення, з гумористичним забарвленням й, відповідно до вимог пригодницького жанру, з перших слів інтригують читача. Наприклад, «Шукаємо царя – незнайомця з тринадцятої квартири. Зустріч у театрі. Велич і падіння Яви Реня», – така назва п'ятого розділу другої частини; «У хаті Гребенюків. Ой, нога, нога! Безславно додому. Все плутається» – назва двадцять третього розділу третьої частини.

У кожному розділі, крім мінізав'язки, кульмінації, розв'язки, у кожній з трьох частин є найбільш напружений кульмінаційний епізод, який спричиняє вплив на подальшу долю героїв. Наприклад, у першій частині таким є епізод про

неявку Івана Реня на екзамен, після чого Ява отримав покарання: домашній арешт і трудову терапію. Друге покарання отримав Павлуша, який на знак солідарності з другом не поїхав на море, куди вони мріяли поїхати разом. Звісно, це викликало у Павлушиних батьків гнів, тому батько давав синові «таку нагрузочку на день, що добрий наймит не впорався б».

Важливо, що кожна частина має свої кульмінаційні точки. Так, у другій частині кульмінація – чужий годинник, який хлопці мали повернути власникові. Наступні пригоди в Києві – пошуки незнайомця із тринадцятої квартири. Кульмінаційна точка третьої частини – повинь з її наслідками для головних героїв: відновлення дружби і хвороба Яви.

Така композиція концентрує увагу читача, водночас втілює авторську ідею: дружба – це найбільша цінність, яку вдалося зберегти хлопцям, незважаючи на випробування, перешкоди, помилки. Розповідь від першої особи дає змогу вмотивувати задуми, вчинки, дії головних героїв.

Час і простір обумовлюються пригодницьким жанром, де основним є «хронотоп пригод». Усі події відбуваються в межах села Васюківки та у Києві протягом двох років навчання – 5-6 класи – і літніх канікул. Проте безпосереднє місце пригод – це локальний простір: свинарник (де споруджувалося метро), пасовище (де відбувався двобій тореадорів з коровою Контрибуцією), кладовище (де хлопці хотіли викопати шаблю і пістоль з могили козака), лаврська печера (де мали забрати годинник артиста), дот (де повинні отримати інструкцію). Впродовж одного дня відбувається декілька пригод, які є наслідком ідей Яви. Для їх реалізації необхідні дії, які не входять у плани інших осіб. Усі етапи: прийняття рішень, підготовка й реалізація відбуваються рідко, оскільки трапляються перешкоди: втручання дорослих або несподіванки (свиня провалилася в їхнє «метро», на кладовищі кіт засвітив очима і диким криком злякав шукачів пригод). Проте є пригоди, що проходять через всю повість. Зокрема йдеться про другу

частину, де хлопці, шукають власника годинника, потрапляють у приємні і не зовсім приємні ситуації.

Час в творі не деталізується. Проте зв'язки між частинами твору і, відповідно, пригодами, встановлюються за допомогою висловів: «На другий ранок після трагедії в кукурудзі ...»; «І коли зайшло сонце, я вирушив...»; «Вечір. Одинадцята година»; «Ранок почався з несподіванки» тощо. [99, с. 19].

В. Нестайко використовує секрети у творенні образів. Головні персонажі виявляють свої характери у вчинках та діях. Активність, невичерпна, бурхлива фантазія, бажання зробити неординарний вчинок, відвага, сміливість – це основні риси Яви і Павлуші. Автор описує дружбу, самопожертву, абсолютну взаємопідтримку. Важливою для сюжетотворення є самохарактеристика: «Ми ... з тобою, Павлушо, хлопці неабиякі. Справді, без брехні, ми таки хлопці з фантазією», «... Ява весь час вигадував різні штуки-викаблуки заради нашої слави». Оцінка іншими персонажами носить іронічний характер. Дід Салимон висловлюється об'єктивно: «Ото хлопці! Орли! Соколи! Гангстери, а не хлопці! Нема на них буцегарні»; «шелегейдики», «шмарогузи». Дід Варава, який виховував Яву, дає дошкульні, проте справедливі характеристики: «Знайдибіда, авантюрист шмаркатий!», «убоїще», «анциболотники», «шминдрики», «катові гаспиди». Ще одна оригінальна оцінка, висловлена Галиною Сидорівною: «Якщо я не доживу до кінця навчального року, то тільки завдяки їм». Попри суворість і щоденні виставляння з класу, Ява і Павлуша люблять вчительку за справедливість, турботу, любов до учнів. Коли хлопці посварились, то Галина Сидорівна делікатно мирила їх (разом із Ганею Гребенюк та лейтенантом Пайчадзе).

Ява і Павло самокритично оцінюють свої здібності до навчання, невисокий рівень знань з різних предметів. Проте сумують вони недовго, бо нові пригоди приваблюють хлопчаків значно більше, ніж відмінні оцінки.

Позасюжетні компоненти – описи – небагатослівні. Характерні пейзажні замальовки можна назвати озвученими, оскільки картина (наприклад, літнього

ранку) не тільки зорова, а й слухова: олюднена і є віддзеркаленням настрою персонажа або, навпаки, його протилежністю: «Ранок був сонячний і лискучий, як нові черевики. Не ранок, а пісня. Та серце моє не співало, ні. Прокинувшись, я згадав Яву» [99, с. 70].

Гумор В. Нестайка притаманний усім творам значною мірою. Найбільше автор використовує його під час описів зовнішності, в характеристиках, в емоційній оцінці подій, у діалогах, монологах: «Мужні наші обличчя сповнені героїзму і відваги», «Він почав бігти, по-моєму, ще в небі», «У голові було порожньо, як у старця в кишені», «Відмінники люди позитивні, але без фантазії». А от якими словами віддячує друга Ява у період конфлікту: «довбеха, перевертень, зрадник нещасний, іскаріотський Павлуша». Самокритика героїв щира, вона викликає в читача посмішку: «і ще я зрозумів, що нічого в усьому цьому не петраю, як корова», «справжнісінький бовдур». Основна тональність твору гумористична. Відчувається гумористична школа Миколи Гоголя, у чому В. Нестайко зізнається у третій частині, (примітці), в описі, які це «прекрасні люди» Іван Васильович і Павло Денисович: «Прекрасний письменник Гоголь, і повість його «Як посварилися Іван Іванович з Іваном Никифоровичем» – блискуча повість, але далі писати «під Гоголя» не можу, не вистачає пороху». Вибачайте, далі писатиму вже, як умію (примітка Яви Реня)» [б. с. 355]. Гоголівським стилем користується й Павлуша у двох попередніх розділах. Зокрема, це риторичні питання, питальні і стверджувальні речення, адресовані читачеві: «Ви, звичайно, знаєте, що є такий острів – Ява», «Ви не були на нашому баштані? О-о! Тоді ви нічого не знаєте», «Ох і довбанка у діда Варави!», «Та хіба міг я, скажіть, поїхати сам у табір до моря після цього?! Нізащо. Ніколи в світі!».

Більше чотирьох десятиліть повісті про пригоди Яви і Павлуші не перестають бути найчитабельнішими книжками для підлітків. Секрет популярності у щирості і мудрості В. Нестайка, у сприйнятті світу по-дитячому. Автор сам

зізнається: «Я пишаюся, що не вийшов із дитинства, що зберіг дитячу душу. Це підтримує мене в нашому жорстокому світі і дає сили творити».

Навіть фрагментарний аналіз двох авторських редакцій трилогії виявляє суттєві зміни. Це стосується лексики, яку автор осучаснив, щоб зробити ближчою підліткам початку ХХІ століття. У другій авторській редакції слова «молодчинка» замінено на «молоточок», «здорово» на «класнючо», «товариші-громадяни» – на «панове-товариство», «здрасте вам» на «бонжур, мадам», «батьорі піонерські голоси», стали «батьорими голосами», «солдати» – «воїнами». У зв'язку зі змінами історичних реалій автор відправляє Явиних батьків не в Чехословаччину, як у першому варіанті, а в Чехію; назви київських вулиць осучаснились: вулиця Свердлова стала вулицею Прорізною, площа Ленінського комсомолу – Європейською площею тощо... Київські юннати на острові Переекзаменовки із Явою та Павлушею (у першому варіанті) співають, окрім українських народних пісень, «революційні, старі комсомольські і сучасні, і пісні з кінофільмів», у новому варіанті – «і українські, і сучасні, і з мультфільмів, і з кінофільмів». Оксана читає просто вірші, а не вірші Маяковського. А один із персонажів Папуша (приїжджий київський рибалка) у осучасненому творі утопив у озері не «ружйо», а «ружжо», оскільки це більш притаманна просторічна форма цього слова і природніше передана на письмі.

Автор вилучає кілька епізодів: на весіллі у Галини Сидорівни і лейтенанта Пайчадзе тости виголошують усі, без зазначення посад та рангу. Окрім того, В. Нестайко додав епізоди гумористичного змісту, проте з підтекстом. Наприклад, артист розповідає історію з багатого на різні події життя, Яві сниться сон, у якому «беруть участь», окрім однокласника Антона Мацієвського, знавця фізики, ще й історичні особи, вчені Ломоносов і Лавуазьє, які хитають головами в бік Яви. Змінено й кінцівку. В. Нестайко додав полілог про майбутнє трьох героїв. Можливо, трохи дидактичне звучання, але зрозуміліше сучасним дітям, ніж Ганька-кулеметниця із фільму про Чапаєва.

Аналізована трилогія – один із найпопулярніших творів у дитячому читанні. Пояснень тому є кілька. Твір внесений до особливого Почесного списку Г.Х. Андерсена як один з найвидатніших творів сучасної дитячої літератури. Непересічний талант і майстерність письменника забезпечили йому творче довголіття. В. Нестайко не переставав творити до останніх днів життя, а коли не мав змоги записувати, диктував дружині нові сторінки. Те, що творчість В. Нестайка давно визнана не тільки в Україні, а й у світі, засвідчує, що це самобутній талант, який робить честь нашій літературі, адресованій найбільш вибагливій публіці – підліткам.

ВИСНОВКИ

Дитяча література – органічна частина художньої літератури. Вона повинна орієнтуватися на розвиток естетичної свідомості дитини, формування її самобутнього світогляду. Сучасна література для дітей не досить часто стає об'єктом літературознавчого чи критичного дослідження, тому справедливо потребує глибокого аналізу та висновків щодо міркувань із приводу певних структурних та змістових характеристик. Літературознавці та критики залишають поза увагою проблему зображення дитини в художньому тексті, її переживань, внутрішнього емоційного стану, різноманітність типів характеру та поведінки, соціальної адаптації, вбачаючи в дитячих текстах лише дидактичну спрямованість.

У II половині XX століття з'являється унікальне явище – шістдесятництво. Його представники почали долучатися й до творення дитячої літератури, насамперед це – Валерій Шевчук, Всеволод Нестайко, Віктор Близнець, Євген Гуцало, Василь Симоненко, Микола Вінграновський, Ірина Жиленко, Григор Тютюнник, Анатолій Дімаров та інші.

Дитяча українська література внаслідок багатьох соціальних, ментальних, культурних та історичних умов розвивалася паралельно з літературою для дорослих. Вона транслює ідентичні сюжети, теми, ідеї, проблеми. Внаслідок цього, на змістовому й тематичному рівні тексти для дітей ставали своєрідними копіями дорослих зразків у літературі, доповнюючи її на змістовому рівні.

Сучасна українська проза для дітей та юнацтва принципово вирізняється у своєму стильовому наповненні завдяки жанровим експериментам, іншим рівнем комунікування. Утвердилися такі явища художньої парадигми, які розпочалися ще у XX столітті і були зумовлені певними соціокультурними чинниками (зміною парадигм у світовій літературі, модерними та постмодерними пошуками в художніх текстах).

Художньо-естетична парадигма сучасної української прози для дітей – це яскравий феномен, конгломерат самобутніх прозових творів, які піддаються змінам та системному оновленню.

Всеволод Нестайко – дитячий автор, що створив «свою педагогіку» в літературі, адже всі його книги наснажені позитивним світовідчуттям. Це дало можливість класикові дитячого письменства отримати літературні премії імені Лесі Українки, Миколи Трублаїні, Олександра Копиленка, відзнаку «Золотий письменник України», нагороди за кіноверсії текстів. Абсолютним українським бестселером стала перекладена двадцятьма мовами світу трилогія «Тореадори з Васюківки».

У своїх творах письменник демонструє типову ситуацію некомфортного існування дитини у своєму/чужому контексті (родина, друзі, однокласники, вуличне середовище), яка болісно впливає на свідомість читачів. Проте, таким дидактичним прийомом автор окреслює горизонт очікування, пропонує надію на переродження героїв шляхом благородних вчинків, які трапляються з дітьми повсякчас у межах шкільного й домашнього існування.

Творам письменника властиве поєднання кількох ідейно-тематичних антитез – соціальної, психологічної, гуманістичної, гендерної.

Протягом творчого життя Всеволод Нестайко пише в жанрі оповідання, вміщуючи у вузькі рамки дитинство в одному життєвому епізоді конкретної дитини. Незмінною для В. Нестайка залишається й тема школи та шкільного соціуму з усіма перипетіями, цікавими характерами, проблемами та образами. Поєднавши оповідання про школу, як важливі складові творчості автора, побачило світ таке унікальне явище в дитячій літературі як діалогія в оповіданнях «Одиниця з «обманом» (1976) та «П'ятірка з хвостиком» (1985) (сучасне видання під назвою «Дванадцятка з хвостиком»).

Казковий жанр у творчості В. Нестайка дає можливість розкрити проблеми сучасності, комунікування, взаємодії, дружби, конкуренції, виявити творчу

індивідуальність, долучитися до естетики казки, запросити до співпереживання, роздумів. Казкові мотиви різноманітні, для них властиве поєднання чарівного і реального, фантастичного й прагматичного, матеріального й побутового.

Іманентною ознакою всіх творів письменника є принцип інтригування. Він наближає художні тексти до жанру дитячого детективу, адже читач щоразу намагається декодувати запропоновану автором ситуацію.

Особливістю дитячих детективів В. Нестайка є поєднання властивостей класичного детективу з елементами інших жанрів: соціальним, де описуються сучасні проблеми українського суспільства, такі, як відмивання грошей, крадіжки коштовних речей, контрабанди, шантажу, терористичних актів.

Сюжети «Неймовірних детективів» В. Нестайка будуються за канонами детективного жанру. Повісті починаються з опису подій, що містять натяк на злочин. У детективах автор вдається до прийому «заплутування», водить читача хибним шляхом, щоб активізувати пізнавальні й мислительні процеси у читачів.

Отже, образи дітей, так старанно виписані письменником у кожному оповіданні, постають різнобарвним та багатогранним феноменом дитячої літератури II половини XX століття. Кожного з них ми вже знаємо і за кожним бачимо живі людські долі, що починають давати перші паростки в майбутнє.

Новаторство письменника простежується в синтезі лаконізму, реалізму, гуманізму, гумору, побудові сюжетів та персоносфери на антитезах. Тому з певністю можемо сказати, що твори В. Нестайка продуктивно розвивають читацьку свідомість українських дітей, формують позитивні ментальні характеристики, відображають досвід письменників-попередників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексин А. Мастер веселого цеха // Детская литература. 1972. № 12. С. 34.
2. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. Москва : Искусство, 1975. 504 с.
3. Бернадська Н. Український роман : теоретичні проблеми і жанрова еволюція : монографія. Київ : Академвидав, 2004. 368 с.
4. Бичко В. Уроки доброти // Літературна Україна. 1982. 4 лютого. С. 5–6.
5. Більчук М. Всеволод Нестайко // Українські та зарубіжні письменники : розповіді про життя і творчість .Тернопіль, 2008. С. 107.
6. Бурбело О. Країна дитинства; дерево життя; з вдячністю Всеволодові Нестайку // Первоцвіт : казки, легенди, вірші, смішинки та загадки. Вінниця, 2012. С.76–82.
7. Васюченко И. От наброска к портрету // Детская литература. 1992. № 4. С. 10–15.
8. Возняк І. Нема нічого кращого за дружбу! // Дивослово. 2008. № 2. С. 26–27.
9. «Дивний детектив» навчить дітей логічно мислити [Електронний Ресурс] : сайт «Друг читача». Текст. Дані. Режим доступу: <http://vsiknygy.net.ua/news/2360/>
10. Гарачковська О. Сюжетно-образна структура казок Всеволода Нестайка // Київська старовина : науковий історико-філологічний журнал. 2008. № 5. С. 65–76.
11. Гром'як Р., Коваліва Ю. Літературознавчий словник-довідник. Київ : ВЦ «Академія». 2007. 752 с.
12. Гурбанська А. Віктор Близнець – повістяр // Слово і Час. 1999. № 2. С. 52–56.
13. Гурбанська А. Жанр повісті у творчості українських письменників-шістдесятників : навч. посіб. Київ : Вид-во КНУКіМ, 2006. 84 с.

14. Гурбанська А. Жанровий дискурс української повісті 60–80-х років ХХ ст. : монографія. Київ : Вид-во КНУКіМ, 2008. 384 с.
15. Гурбанська А. Звук павутинки // Дивослово. 2003. № 4. С. 69–73.
16. Гурбанська А. Жанровий поліцентризм української повісті 60-80-х років ХХ ст.: дис. ... доктора філол. наук: 10.01.01-10.01.06. Київ, 2009. 422 с.
17. Ефимов А. [Рецензия] // Детская литература : бібліографічний журнал. 1979. № 7. С. 57–58.
18. Іванюк С. Випробування дитинством // Сучасність. 1992. № 3. С. 176–183.
19. Історія української літератури: у 2 т. Київ : Наук. думка, 1987-1988. Т.2. 742 с.
20. Збанацький Ю. Література для дітей на сучасному етапі // Українська мова і література в школі. 1971. №7. С. 13–22.
21. Золотарев И. [Рецензия] // Детская литература. 1986 № 10. С. 68–69.
22. Качак Т. Дитяча література в незалежній Україні : тенденції розвитку, яскраві постаті, знакові тексти. Бібліотечка «Дивослова». 2015. № 4. 64 с.
23. Качак Т. Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ століття. Київ : Академвидав, 2018. 320 с.
24. Качак Т. Українська література для дітей та юнацтва : підручник. Київ : ВЦ «Академія». 2016. 352 с.
25. Кицак Л. Детективний жанр в літературі ХХ ст. // Українська мова і література в школі : науково-методичний журнал. 2009. № 8(78). С. 52.
26. Кицак Л. Детективи для дітей : український варіант автора й читача // Українська література: науково-методичний журнал. 2011. №11. С. 5–10.
27. Клименко В. Всеволод Нестайко : той, хто не забув дитинство // АРТ-вертеп. Режим доступу : <http://artvertep.dp.ua/print?cont=10287>
28. Коваленко О. Всеволод Нестайко : дорога до дитинства, якого не було // Освіта України. 2011. 31 жовтня. С. 15.
29. Кодлюк Я. Всеволод Нестайко // Розповіді про письменників :

посібник для вчителя початкових класів. Київ, 2003. С. 94–95.

30. Кожукало Н. «Значит, нужные книги ты в детстве читал» // Зарубіжна література в школах України. 2015. № 1. С. 60–64.

31. Козак М. Чарівний світ письменника Всеволода Нестайка, родовід якого пов'язаний із Бучачем // Нова доба. 2007. № 5. С. 27–30.

32. Козак О. Всеволод Нестайко : «Бог дал мне юмор, и я держусь за этот юмор...» // Главред. – Жизнь. – Режим доступа : <http://glavred.info/archive/2009/01/30/110649-3.html>

33. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : монографія. Львів : ПАІС, 2005. 368 с.

34. Костецький А. «В дитинстві був рудий...». Дванадцять місяців. 1990 : наст. книга-календар за ред.-упоряд. Т. Качалова. Київ, 1989. С. 10–11.

35. Костецький А. Країна сонячного добра. Казкові пригоди і таємниці. Тернопіль, 2006. С. 5–6.

36. Костецький А. Сонячна країна добра // Початкова школа : науково-методичний журнал. 2000. № 2. С. 58–60.

37. Костюченко В. Літературними стежками : нарис історії української літератури для дітей ХХ ст. Київ : «К.І.С.», 2009. 344 с.

38. Кузьменко В. Словник літературознавчих термінів : навч. посібник. Київ : Укр. письменник, 1997. 230 с.

39. Країни дитинства Всеволода Нестайка // Шкільна бібліотека. 2009. № 12. С. 66–67.

40. Кручик І. Пригоди та книжки Всеволода Нестайка // Цікавий Київ. Режим доступу : <http://www.interesniy.kiev.ua/old/7137/7140/nestaiko>

41. Лесин В. Словник літературознавчих термінів. 3-є вид., перероб. і доп. Київ : Рад. школа, 1971. 486 с.

42. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. Т. 1 / авт.-уклад. Ю. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.

43. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. Київ. Видавничий центр : Академія, 2007. 752 с.

44. Малець В. Специфіка жанру вимагає... // Літературна газета. 1960. 16 серп. С. 2.
45. Мандрівка в Країну Дитинства // Шкільна бібліотека. 2011. № 7. С. 43–48.
46. Маркулан Я. Зарубежный кинодетектив. Опыт изучения одного из жанров буржуазной массовой культуры. Львов : Искусство, 1975. С. 26–27.
47. Матеріали до вивчення повісті В. Нестайка «Тореадори з Васюківки» // Українська література в загальноосвітній школі. 2010. № 3. С. 23–29.
48. Моклиця М. Основи літературознавства : пос. для студентів. Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. 192 с.
49. Моренець В. Світ у зав'язі // Комар Б. Вибрані твори : в 2 т. Київ : Веселка, 1988. Т. 1. С. 5–12.
50. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова; Українська література. 5–9 класи. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2013. С. 160.
51. Нагаев И. Всеволоду Нестайко – 70! // Детская литература. 2000. № 2/3. С. 132.
52. Неділько В. Творчість, віддана дитворі // Література. Діти. Час. 1982. Київ : Веселка, 1982. С. 88–100.
53. Несенюк И. Всеволод Нестайко : «Юмор помогает мне защищаться в жизни» : інтерв'ю // Новая газ. 2010. 25 янв. С. 7.
54. Нестайко В. Алексей, Веселесик и Жар-Птица-Шутница. Київ : Мастер-класс, 2012. 63 с.
55. Нестайко В. Бі-Бі-Сі про «Тореадорів» // BBC UKRAINIAN.com. – Радіо ; субота, 17 трав.2008 р.;15:54 за Києвом. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/forum/story/2008/05/080514_interactive_nestayko_sp.shtml
56. Нестайко В. Біографічна довідка // Веселка : антологія української літератури для дітей. В 3 т. Т. 3 : Твори радянського періоду. Київ, 1985. С.

372–373.

57. Нестайко В. Біографічні відомості // Дивосвіт «Веселки» : антологія літератури для дітей та юнацтва. В 3 т. Т. 3 : Українська література. Київ, 2005. С. 33–34.

58. Нестайко В. Вибрані твори : в 2 т. Т. 1 : Тореадори з Васюківки : трилогія про пригоди двох друзів. Т. 2 : П'ятірка з хвостиком : повісті та повісті-казки / мал. А.Василенка. Київ : Веселка, 1990. 512 с.

59. Нестайко В. Відповідальність літератури для найменших // Література. Діти. Час. 1982. Київ : Веселка, 1982. С. 60–66.

60. Нестайко В. В Країні Місячних Зайчиків; Сонячний зайчик і сонячний вовк. Київ : Країна мрій, 2014. 71 с.

61. Нестайко В. В Країні Сонячних Зайчиків. Київ : Країна мрій, 2014. 10 с.

62. Нестайко В. Дивовижні пригоди в лісовій школі ; Загадковий Яшка, Сонячний Зайчик і Сонячний Вовк. Харків : Школа, 2012. 127 с.

63. Нестайко В. Дивовижні пригоди в лісовій школі; Секрет Васі Кицина. Енеололик, Уфа і Жахоб'як. Харків : Школа, 2011. 128 с.

64. Нестайко В. Дивовижні пригоди в лісовій школі; Сонце серед ночі. Пригоди в Павутинії. Харків : Школа, 2012. 127 с.

65. Нестайко В. Дивовижні пригоди в лісовій школі; Таємний агент Порча і козак Морозенко. Таємниці лісею «Кондор». Харків : Школа, 2013. 206 с.

66. Нестайко В. Дивовижні пригоди незвичайної принцеси. 2-ге вид. Київ : Країна мрій, 2014. 47 с.

67. Нестайко В. Загадка старого клоуна. Київ : Компанія ОСМА, 2016. 272 с.

68. Нестайко В. Казкові пригоди Грайлика. Київ : Веселка, 1994. 222 с.

69. Нестайко В. Казкові пригоди і таємниці : повісті-казки. Київ : Веселка, 2003. 447 с.

70. Нестайко В. Ковалі щастя; Старовинне дзеркало. Харків : Белкар-

книга, 2010. 47 с.

71. Нестайко В. Космонавти з нашого будинку. Київ : Країна Мрій, 2013. 2-ге вид., перероб. 352 с.

72. Нестайко В. Космо-Натка. Київ : Дитвидав УРСР, 1963. 134 с.

73. Нестайко В. Країна Сонячних Зайчиків. Київ : Країна мрій, 2010. 349 с.

74. Нестайко В. Неймовірні детективи. Київ : Країна Мрій, 2010. 400 с.

75. Нестайко В. Найновіші пригоди їжачка Колька Колючки та зайчика Косі Вуханя. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2014. 160 с.

76. Нестайко В. «Найцінніша відзнака для письменника – якщо його твори читають» : роздуми про стан сучас. укр. л-ри для дітей та юнацтва, не називаючи прізвищ // Літ. Україна. 2002. 5 груд. С. 3.

77. Нестайко В. Незвичайні пригоди в лісовій школі. Київ : Веселка, 2010. 189 с.

78. Нестайко В. Незнайомка з Країни Сонячних Зайчиків. Київ : Країна мрій, 2014. 109 с.

79. Нестайко В. Неймовірні детективи. Київ : Країна Мрій, 2010. 400 с.

80. Нестайко В. Нові пригоди в лісовій школі. Харків : Ранок, 2005. 128 с.

81. Нестайко В. Одиниця з обманом. Харків : Школа, 2010. 320 с.

82. Нестайко В. Олексій, Веселесик і Жар-птиця. Київ : Майстер-клас, 2012. 63 с.

83. Нестайко В. Пригоди близнят-козенят; Пошукове бюро «Кузя, Зюзя і компанія». Київ : Країна мрій, 2014. 95 с.

84. Нестайко В. Пригоди журавлика. Київ : Майстер-клас, 2012. 112 с.

85. Нестайко В. Таємниця Віті Зайчика; Пригоди Грицька Половинки. Харків : Белкар-книга, 2010. 287 с.

86. Нестайко В. Тореадори з Васюківки. Трилогія про пригоди двох друзів. Нова авторська редакція з новими епізодами. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2004. 542 с.

87. Нестайко В. Це було в Києві. Київ : Дитвидав УРСР, 1957. С. 95.
88. Нестайко В. Чарівні казки; Ковалі щастя, або Новорічний детектив. Київ : Країна мрій, 2014. 71 с.
89. Нестайко В. Чарівні окуляри. Київ : Майстер-клас, 2013. 144 с.
90. Нестайко В. Чарівний талісман. Київ : Країна мрій, 2010. 285 с.
91. Нестайко В. Чому я пишу для дітей // Література. Діти. Час. 1989. Київ : Веселка, 1989. С. 121–127
92. Нестайко В. Чорлі. Київ : Майстер-клас, 2013. 144 с.
93. Нестайко В. Шурка і Шурко. Київ : Молодь, 1956. 96 с.
94. Овдійчук Л. Всеволод Нестайко – майстер пригодницької прози // Українська література в загальноосвітній школі. 2015. № 2. С. 10–12.
95. Огороднійчук З. Метод проектів у роботі шкільної бібліотеки : проект «Сонячний казкар із Бердичівщини» // Шкільна бібліотека. 2013. № 1/2. С. 8–13.
96. Папуша О. Наратив дитячої літератури : специфіка художнього дискурсу : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.06. Тернопіль, 2004. 19 с.
97. Резніченко Н. Українська проза для дітей 60-80 років ХХ ст. (жанрово-стильові модифікації) : Автореферат дисертації на здобуття наук. ступ. канд. філолог. наук. Київ : Бібліотечний вісник, 2009. 20 с.
98. Сонячний класик // Знаменні дати. Календар. Київ, 2005. С. 19–22.
99. Сорокопуд В. Чарівний світ Всеволода Нестайка : від тридцяти трьохрічної корови Контрибуції і чарки Луципера до свиноферми «Рилос» і пошуку «скоробагатькОвських» скарбів // Дзеркало тижня. 2006. № 30 (609). С. 19.
100. Стокер Б. Граф Дракула, вампір : романи, рассказы; [пер. с англ.]. Москва : Эсмо ; Санкт-Петербург. : Домино, 2007. 720 с. (Шедевры фантастики). С. 176–177.
101. Тищук Т. Повість як жанр : головні принципи та композиційні можливості: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.

10.01.01. Дніпропетровськ, 1999. 19 с.

102. Ткаченко А. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2003. 448 с.

103. Ткаченко В. Дитяча тема у творчості Ганни Барвінок // Літературознавчі студії : Збірник наукових статей. Вип. 4. Вінниця : ДОО ВДПУ, 2009. С.47–52.

104. Ткаченко В. Дитячий світ Леоніда Мосендза // ХХ століття : від модерності до традиції : зб. наук. праць. Випуск 1. Естетика і поетика творчості Леоніда Мосендза /Ред. колегія І.Руснак (голов. ред.), О. Баган (заступ. голов. ред), А.Гуляк та ін. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2010. С. 262–269.

105. Томан Н. Что такое детективная литература // О фантастике и приключениях [О литературе для детей]. Ленинград : Государственное издательство детской литературы, 1960. Вып. 5. С. 278.

106. Українська дитяча література : хрестоматія критичних матеріалів. Упоряд. Ф. Гурвич, В. Савенко. Київ : Вища школа, 1969. 351 с.

107. Фашенко В. Герой і слово : проблеми, характери і поетика радянської прози 80-х років. Київ : Дніпро, 1986. 211 с.

108. Шестаков В. Мифология ХХ века: Критика теории и практики буржуазной «массовой культуры». Москва : Искусство, 1988. С. 122.

109. Шулькова К. Жанрова специфіка циклу Всеволода Нестайка «Неймовірні детективи // Філологічні науки (літературознавство) : науково-методичний журнал. 2014. Випуск 4 (111). С. 209–214.

110. Чайковський Б. Знайомиць з країни сонячного дитинства // Тореадори з Васюківки : трилогія про пригоди двох друзів Київ : Тернопіль, 2002. С. 5–11.

111. Чайковський Б. «Щоб було здоров'я!..» // Дванадцять місяців. 1980 : наст. книга-календар. Київ, 1979. С. 10.

112. Шевелева И. [Рецензия] // Дет. лит. 1983. № 7. С. 64–65.

113. Юхимчук Н. Сонячний капітан дитячої літератури : біобібліографічна довідка. Вінницька обласна бібліотека для дітей. Вінниця,

2015. 20 с.

114. Ямпольская М. [Рецензия] // Дет. лит. 1989. № 3. С. 48.

115. Ярмыш Ю. Всеволод Нестайко // Детская литература Украины. Москва, 1982. С. 266–279.

